

Ermira Jorgo

BIBLIOTEKA
SHTETIT

SSH-32

J 76

**MENGJESET
E PARA
tregime**

85H-32
776

Redaktor
KUMITURI PËRSHËRËS

*Ermira
Jorgo*

1208

*Mëngjeset
e para
Tregime*

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Y L B E R I

Treni nisej në orën pesë. Nata kishte një dritë të çuditshme. «Tani jam vetëm fare», mendova dhe më erdhi keq. Ecja nëpër mjegull si nën një kambanë qelqi opak. «Do të provojmë sa e fortë jam.» Nuk isha mësuar të largohesha për një kohë të gjatë nga shtëpia. Kur më doli emërimi për në qytetin E, u mërzita, sikur të më kishin bërë një padrejtësi. Po punën e emërimit s'e zija në gojë. E ndieja sedrën të lënduar, sepse babai nuk kishte ndërhyrë të më mbanin në Tiranë.

Do të doja të të kisha këtu, po mendoj se është më mirë të dalësh njëherë nga shtëpia. Duhet të shohësh njerëzit, tha ai duke u sjellë nëpër kuzhinë. Pulat rrinë në shtëpi, tha prapë, duke më parë vjedhur, dhe hyri në dhomën e tij, me librin nën sqetull dhe me pizhamatë të shkuara shtrembër.

Ngashërimi po më ngjitej në grykë. Ai kishte të drejtë, po nuk doja të më fliste ashtu.

«Unë do të pres të shtunën me gëzim dhe do të të kuptoj nga sytë si ke qenë.»

Nga shtëpia ika në mëngjes, pa bërë zhurmë. Tani e kuptoja pse s'i kisha zgjuar. Doja t'u vinte keq për mua. Kur mbërrita tek ura me gurë, u ktheva të shihja. Nëpër mjegull dallova një dritë të zbeh-të që duhej të ishte e dhomës së babait. Më kishte ndier dhe s'kishte folur.

U ngashëreva përsëri dhe vazhdova të ecja nën atë kabanën e mjegullt, me një dridhje të lehtë në gjunjë.

«Tani nuk është koha të qaj, — thashë, — më vonë.» E shihja si një punë që duhej bërë patjetër.

Po i afrohesha stacionit dhe fillova të dalloja njerëzit. «Secili ka kupolën e vet», thashë dhe nxitova të përzihesha me ta. Nga një rrugicë doli një grup djemsh. Duhej të ishin aksionistë. Njëri ecte përpara, me rrjetën hedhur në krah dhe një lloj shkopi në dorën e djathtë. Ishte trupvogël dhe dukej si fëmijë.

— Kujdes, çuna, një, dy tre:

*O moj Merushe,
moj topsheqere,
o ty të kemi,
moj, brigadiere...*

Të tjerët e pasuan. I vogli tundte shkopin me seriozitet, sikur drejtonte bándën e shtetit dhe përdridhte trupin si çupë. Kur u afruan te polici i

ATSH, pushuan dhe filluan të ecnin me hap rreshtor. Ata nga fundi mezi mbanin gazin, këndonin nën zë sikur t'u ishin zënë hundët.

— E çuna, nuk këndohet në këtë orë, — tha polici dhe i erdhi keq që ua preu këngën.

— Dakord, — tha i vogli dhe ngriti dorën. Kur u larguan pak, ai u kthye:

— Hajde, çuna, pjano, pjano, sondovoçe.

Në aksion u njohëm bashkë ne të dy...

Në stacion kishte dritë. Njerëzit nxirrnin avull nga goja. Shumica duhej të ishin punëtorë. Qeshnin e flitnin me zë të lartë.

«Nuk u vjen keq që kanë prishur gjumin. Janë mësuar.»

Hipa në vagonin e fundit dhe u ula pranë një plake.

— Mirëmëngjes!

— Mirëmëngjes, xhano, si u dive?

Drita e fortë që nga tavani përhapte nxehtësi. Në ndenjësen tjetër ishte një burrë rreth të pesëdhjetave, me syzet në dorë dhe një libër të mbyllur përpara. Burri hapi librin, vuri syzet, lexoi nja dy minuta, pastaj e mbylli. Ndenji pak ashtu, duke parë mbi kokat tona, pastaj e hapi përsëri.

«Sikur merr yshqim» do të kishte thënë gjyshja ime. Vërtet kishte një mënyrë të çuditshme. Dukej sikur gëlltiste ato që lexonte.

Punëtorët e ndenjësës në të majtë se përse qeshnin me të madhe. Kishin secili nga një pako me bukën e mëngjesit të mbështjellë me gazetë.

Vërshëlleu lokomotiva duke çarë qetësinë e fushave që zbardhnin si argjend nga bryma. Kërcitën rrotat mbi shina. Sikur të kishin pritur vetëm këtë, njerëzit varën kokat dhe filluan të dremitin. Erdhi fatorinoja, me një nishan të zi në rrëzë të hundës.

— Biletat, ju lutem!

— Ngadalë, moj!

— Biletat, shok. Hajde, Xhato, biletën!

Kishin bërë shumë rrugë bashkë. Ajo i njihte punëtorët të gjithë.

Jashtë filloi të binte shi, një shi aq i imët, sa nuk linte gjurmë pothuaj as në ujë, po në lindje kishte shumë dritë. Kodrat, pemët, shtyllat, çdo gjë dukej në një plan, pa thellësi. Ende nuk kishin dritë. Retë e holla po merrnin formë. E gjitha kjo më dukej si një kuadër i vizatuar nga dora e një fëmije. «Ndoshta fëmijët janë më afër natyrës».

Plaka përballë filloi të hante. Shtroi një pecetë mbi tryezën pranë dritares dhe vuri mbi të bukën.

— Do hash pak? — tha.

— Jo, falemnderit, kam ngrënë.

— Mirë, xhano, si të duash.

Ishte e dobët, e veshur me një fustan atllasi dhe xhaketë të zezë. Hante nga pak, duke e shtypur bukën me gishta.

— Vete te djali, — tha, — e kam ushtar në Sazan.

Duhej të ishte nga Jugu.

— Këtë e kam të madhin. Kam edhe dy më të

vegjël. Mësojnë në shkollë. Po m'u dogj xhani për një çikë vajzë. Sa t'i martoj kam keq.

Plaka më pa sikur më donte nuse për djalin. Kur mbaroi, mblodhi buzët, i fshiu me dorë dhe shkundi thërrimet.

— Poqa një pulë t'ia shpie, po s'di a do t'i mbajë.

Ajo hoqi këpucët dhe mblodhi këmbët me çorape leshi nën vete.

«Një grusht plakë.»

Erdhi prapë faturinoja.

— Biletat, ju lutem. Uli këmbët, nëno, se është e ndaluar.

— Mirë, xhano, — tha plaka. Uli njërën këmbë, ndërsa tjetrën e mbajti nën vete.

Në telat e telefonit shndritnin pika uji. Bashkoheshin dy nga dy dhe shkëputeshin, të vogla, të tejdukshme, ngjyrë qielli.

«Gjërat marrin rëndësi kur bashkohen. Ja, si pikat e ujit.»

Hipi një kurbatkë me një fëmijë me monedhë në ballë. Trastën e mbante hedhur në shpinë si ushtar. U ul përballë meje dhe rregulloi frudat e fundit. Zbërtheu trikon, nxori gjirin e zeshkët dhe ia zuri gojën fëmijës, që nisi të thithte sikur do të mbytej. Nuk i vinte rëndë.

«Gjithë jetën ka ushqyer nëna fëmijën. Pse t'i vijë rëndë?»

— Më hëngri të gjallë, — tha kurbatka.

— E, moj dhe ti, — tha plaka, — të tërë kemi rritur fëmijë, — dhe pa nga unë sikur i kisha rritur fëmijët bashkë me të.

— Ku punon ti, shoqe? — e pyeti burri me librin e mbyllur.

— Ë? Ja, shes kanistra, — tha kurbatka.

— Pse s'punon si të gjithë? — Burri fliste duke i theksuar fjalët me lëvizje të tepruara të buzëve, sikur kishte të bënte me shurdhmemecë.

— Si të gjithë? Pse, s'janë punë kanistrat? Të të hedh një fall? — tha kurbatka dhe zbardhi dhembët sikur donte ta mernte me të mirë.

— Kush të lë ty të bësh punë private? — tha burri me libër i nxehur.

— Ato punë që thua ti, s'i di unë, more shok. Po më lër rehat tani! — Ajo filloi t'i binte fëmijës në faqe.

Burri nuk foli më.

Shiu kishte pushuar. Përreth çdo gjë dukej e larë.

Erdhi një ushtar dhe u ul pranë meje, vuri duart mbi gjunjë dhe ndenji me trupin drejt si nuse. Ushtari kishte zënë dy gisht vend dhe ruhej mës më prekte. Fëmija i kurbatkës kishte lëshuar gjirin dhe shqyente sytë. Plaka dremiste.

Ngá dritarja shihja qiellin të kaltër, të pafund, me një dritë të qartë, që e bënte të dukej si i thyeshiëm. Më dukej se e kisha brenda tërë atë dritë të kaltër dhe këtu fillova të ngatërroja masën. Pastaj e shihja të pasqyruar në ujërat e fushave dhe më dukej se treni ynë po shkonte nëpër qiell.

«Asgjë s'më pengon të shoh pa fund. E megjithatë nuk shoh dot qartë. Duhet t'i zbuloj shtresat një-rën pas tjetrës në thellësi. Ndoshta treni ynë është nisur për këtë zbulim.»

Doja të ngrihesha në këmbë.

— Mos do gjë unaza? — më pyeti kurbatka. — Ja ku i kam. — Nxori një kuti kartoni me unaza dhe filloi t'i fuste me radhë nëpër gishtërinj. Pastaj më zgjati dorën nën hundë.

Burri u ngrit dhe i shkau libri.

— Turp të kesh! S'ke faj ti, e ka fajin këshilli i lagjes, që të lë akoma të bredhësh e t'u shesësh njerëzve ato shëmtirat e tua. Infekton edhe të tjerët!

Kurbatka nuk lëvizi, pastaj u çua ngadalë, futi gjirin brenda dhe më lëshoi fëmijën në prehër. Shkundi fustanin, vuri duart në ije dhe ia nguli sytë burrit.

— Mua do ma tregosh ti qeverinë, mor shok? Se qenkam jevgë e s'e ditkam unë. S'e njeh vëllanë tim që e ka shtëpinë në mes të Lushnjës e i bën përshesh tokat me traktor. I dalluar është. Dhe babanë e kam rojë në depot e drithit. Po e di unë se ç'do ti. Do ca saçma në ato menderet që të të vijë mendja në vend.

Burri mezi përmbahej dhe filloi të hante thonjtë.

— Po mjaft, moj shokë, se s'ka lezet, — tha një nga punëtorët e ndenjësës tjetër.

— Rri aty ti, shok, se s'di gjë ti! Më shau.

Burri me libër zbriti në stacionin e parë. Kurbatka më shkeli syrin.

— E pe? Kot zbriti. Kushedi ku do shkonte.

Ajo filloi të guduliste fëmijën e të qeshte.

— Ku do të shkosh? — e pyeta.

— Në Kavajë. Do filloj punë në fabrikën e

qilimave. Kjo është e treta herë, e treta e vërteta. S'leviz më.

— Pse e gënjeve atë burrin?

— Kot. S'më pëlqeu, se më pa me inat që kur erdha. Por unë edhe këto pesë copë unaza do t'i shes, janë të fundit.

Punëtorët qeshën. Edhe plaka.

— Ih, qenke e prapë, — tha njëri nga punëtorët.

— Rri, mori drakule, — tha kurbatka dhe u zgërdhi.

— Kot u zure me atë burrin.

— S'ka gjë, kur ta takosh, thuaji se kam hyrë në punë. Tani ditën e mirë. — U tundi dorën punëtorëve dhe zbriti në Kavajë, me trastën në kurriz dhe fëmijën hedhur në krah si plaçkë.

E shihja tek ecte duke valëvitur kindat e fustanit e duke gudulisur fëmijën. Ngriti dorën pa e kthyer kokën dhe u zhduk pas kthesës.

— Të ka faj, — tha plaka dhe qeshi me gojën pa dhëmbë.

Hipën një djalë dhe një vajzë. Kishin të dy një gjatësi, sikur qenë prerë me gërshtë.

— Mund të ulemi? — tha vajza dhe tërhoqi djalin për mënge.

Në tren kishte zhurmë. Një fëmijë këndonte, ndërsa djemtë e ndenjësës mbrapa qeshnin fort, pa pyetur për të tjerët.

Djali dhe vajza filluan të flitnin me zë të ulët dhe pandehnin se s'i dëgjonte njeri. Dukej se kishin lënë një bisedë përgjysmë.

— Dua të të them dy gjëra, — tha djali. I kishte

sytë të vegjël me bebëzat në të gjelbër. Vajza e shikoi dhe priti. Edhe ajo i kishte sytë të gjelbër.

— Do të më dëgjosh? — pyeti ai me merak dhe iu thellua një rrudhë midis vetullave.

— Po, — tha vajza.

Plaka zgjaste qafën.

— E para, duhet t'u afroresh më shumë një-rëzve. E dyta, dua të të shoh gjithnjë duke qeshur, më jep jetë.

Vajza vështroi nga unë me alarm. Ktheva kokën.

— Ti e di që njerëzit i dua shumë.

— Po, por duhet t'ua shprehësh.

— Njerëzit e kuptojnë, sido që të jetë puna.

— Po disa jo. Ata kanë nevojë.

Në korridorin e ngushtë kaloi një grua e ngarkuar me trasta e çanta. Pas vinte një burrë me valixhe druri, lyer me bojë vaji.

— Po për të dytën ç'do të më thuash? — tha vajza dhe qeshi.

— Pse qesh?

— Kot.

— Buzëqeshja jote... — filloi të thoshte djali.

— Mjaft, se do të skuqem.

— Atëherë më thuaj ti një fjalë që të hesht.

Vajza pa rrotull, lëshoi flokët mbi fytyrë dhe pëshpëriti: «Shpirt.» Ajo u bë përsëri serioze, sikur s'kishte thënë gjë.

Djali u trondit. Shtrëngoi buzët dhe po e vështronte. Vajza ktheu kokën nga dritarja. Ata nuk folën më derisa zbritën.

Jashtë ndriste çdo gjë. Treni po kalonte nën
ylber. Më dukej sikur do ta linim pas dhe do të
futeshim në një jetë të re. Po ne lëviznim dhe ndo-
dheshim gjithnjë poshtë tij. Harku i tij kishte për-
masa qiellore, si dielli. Atëherë thashë se kjo ishte
jeta ime, imja në të dy krahët e harkut të qiellit.

Zbrita në stacion. Kisha përshtypjen e një ndry-
shimi që ndodhi pa më lënë kohë ta ndiqja. Në gjoks
ndieja një dhembje të ëmbël. Zemra jepte gjak të
ngrohtë në çdo goditje.

«Duhet të eci më ngadalë, se ndryshe nuk qaj
dot.» Po s'kisha më asnjë dëshirë të qaja.

N X E H T Ë S I

Më kishin caktuar te dekantuesit e ujërave industriale, që ndodheshin në fund të kombinatit. Nuk njihja njeri në atë vend. Shokët e mi i kishin çuar në objekte të tjera, e unë as dija në cilën anë ndodheshin. Nganjëherë më vinte për të qeshur kur më kujtohej se si kishim menduar: «Do të jemi të gjithë bashkë, si në shkollë.»

«Zyra» ime ishte një dhomë e vogël, po shumë e lartë, që më pas do të bëhej kabinë elektrike. Kur mbaroja punë, ulesha mbi një stol druri, që mbante erë rrëshirë dhe ia ngulja sytë xhamit të derës. Shihja në të si në pasqyrë se ç'ndodhte jashtë.

Kur dilja, më dukej sikur më mungonte ndonjë

plaçkë në trup. Herë-herë më fërshëllente ndonjë djalë, «ej, inxhiniere!». Atëherë futja kokën në mes të shpatullave, rrudhja vetullat e nxitoja në zyrën time, ku mund të rrija e qetë. «Budallaqe, si pula në kotec», do të më thoshte babai.

*
* *
*

Ai punonte pranë dritares me një «karkalec» të kuq e të verdhë, të dalë boje vende-vende. Para se të fillonte, rregullonte pozicionin si pianist, vendoste duart e këmbët njëherësh e kështu fillonte akordi i parë. Para se të fillonte, përkulej dhe rregullonte vendin e ndenjjes mirë e mirë, vendoste duart e këmbët njëherësh dhe kështu fillonte punën. Zhurma vinte valë-valë dhe dridhte xhamat. Ai përparonte në kanal pëllëmbë për pëllëmbë, me lëvizje të përpikta, i përqendruar e tepër i fuqishëm. Unë mbaja frymën, më dukej se ai do të ngulte këmbët në tokë dhe do ta çonte karkalecin lart, si ndonjë kalorës kreshnik.

Dëri atë ditë kisha menduar se «çdo gjë që bëjnë të tjerët, mund ta bëj për bukuri edhe unë.» Po tani shihja Fadilin (emrin ia mësova më pas) dhe më rrëqethej trupi, gëlltitesha, fshehtas më rritej zilia. Herë-herë shtrëngoja duart dhe thosha me vete se edhe mund të matesha me të, mjafton të dilja nga xhami.

Zhurma e motorit të karkalecit sundonte mbi sheshin e dekantuesit të ujërave. Kisha filluar ta doja uturimën e tij me forcë e shqetësim. Nganjë-

herë më kapte veshi ndonjë tingull, që zgjatej mbi uturimën. Këndonte Fadili. Kjo zgjaste fare pak. Unë vija ballin te xhami dhe shihja Fadilin që shtrinte krahun e hekurt të karkalecit dhe kova ngulte katër dhëmbët e saj në tokë pastaj e mblidhte dhe përsëri e shtrinte... Herë-herë ngrihej pak dhe ia ngulte sytë tokës ngjyrë kafe, sikur po thurte ndonjë plan. Unë po mësohesha ta shihja tokën nëpërmjet tij. Ngërdheshja fytyrën si ai. Kisha një mik.

*
*
*

Po shkruaja diçka në «zyrën» time. Isha e qetë. Dëgjoja Fadilin që punonte dhe zhurma e karkalecit mbushte dhomën. Afër drekës zhurma u ndërpre. Hodha sytë nga xhami dhe pashë Fadilin të shtrirë në kurriz, që diç trazonte në barkun e makinës. Pastaj u ngrit, pështyu dhe rrahu me grusht në ajër sikur shau dikë. Pastaj u drejtua nga «zyra» ime. Filloi të më rrihte zemra. Isha mësuar ta quaja mik nëpërmjet xhamit. Tani ai po vinte. E prisja të më hynte nga xhami dhe u habita kur hyri në anë të kundërt.

— Njatjeta, më fal, a mos bën vaki të të gjendet ndonjë fije teli, se më ngeli kali në rrugë.

Ishte rreth pesëdhjetë e pesë vjeç, me trup të gjatë dhe këmbë të shkurtra, sikur ecte me gjunjë. Kishte vënë njëren dorë në ije, në tjetrën shtrëngonte një çelës.

— Jo, — thashë, — kam vetëm një copë litar. Po të hyri në punë, merre.

Ai qeshi me zë të lartë, kurse unë nuk po merrja vesh. I thashë për litarin se doja të më besonte që vërtet nuk kisha tel.

— Hajt të lumtë, — tha, — s'të lënke gjë metë. Por ai kali im s'e duron litarin, ka ca huqe ai! — dhe iku duke qeshur.

Kështu u njoha me Fadilin. Mëngjeseve, para se të filloja punë, e gjeja te karkaleci.

— Mirëmëngjes, Fadil, si u gdhive?

— Falemnerit, a je inxhinieri e fortë? — dhe më zgjaste dorën.

Fadili të zgjaste dorën sa herë të takonte. Një dorë të gjerë, me gishta të shkurtër, lëkurë të trashë si lëvore druri, me ca të prera të mbushura me vaj e graso. Më vinte të qeshja me dorën time të vogël e të pastër.

— Pse nuk ma shtrëngon dorën si burrë? — i thashë njëherë.

— Kam frikë se të thyej ndonjë kockë.

— Jo, or vëlla! (Kisha filluar t'i thosha «or vëlla».) S'i kam kockat ashtu si thua ti!

— Ëk, — tha dhe vuri buzën në gaz. — Mos u mburr, se do ta shohim ç'kockë je ti.

Në ditët që pasuan, vura re se nuk isha e vetmja që e respektoja. Në kantier e donin të gjithë.

— Kujdes, Fadil, mos të zhvidhohet ndonjë gjë, — i thosha.

— Aha, sa për atë s'të fal unë, — dhe nxirrte nga një arkë druri tërë vaj një grusht me çelësa e kacavida.

— Mos të është liruar ndonjë gjë ty, moj inxhinieri?

— Dëgjo, rri urtë tani!

— Aha, erdha, — dhe zbriste nga makina me një të kërcyer. Më vinte të qeshja kur afrohej me këmbët e shkurtra, të kthjera nga jashtë, sikur i kishte veshur këpucët mbrapsht dhe me çelësin në dorë. Më shihte pak me syrin e futur, sikur kërkonte vërtet të më shtrëngonte ndonjë gjë dhe qeshte me tërë gojën.

— Ti s'e merr vesh se çfarë shoh unë, se unë kështu e shoh dhe gocën time. Sot je më mirë se dje. Dje u mërzite kot.

Nxirrte nga xhepi një karamele dhe ma linte në dorë. U jepte karamele edhe të tjerëve.

* * *

Të shtunën në mëngjes karkaleci s'po fillonte punë. Kjo kishte ndodhur edhe herë të tjera dhe, kur nuk e dëgjoja zhurmën e njohur, ndieja në zemër rrahjen e flatrave të shpendit. Kështu më ngjante shpesh në fëmijëri, kur nuk e gjeja nënën në shtëpi.

Unë po kërkoja me sy Fadilin. Ai vinte nga mensa në drejtimin tim dhe nuk nxitonte. Ecte duke u lëkundur. Herë-herë ndalonte sikur i fliste dikujt që nuk ndodhej aty, pastaj vihej përsëri në udhë.

«Duhet t'i ketë ndodhur diçka.» M'u afrua dhe qëndroi tre hapa larg. U lëkund një herë, pastaj fiksoi mirë këmbët, sikur nuk do të shkulej më që andej dhe ngrihi kokën.

— Ç'kemi, Fadil, mos zure rrënjë?

të qeshja. M'u duk se e dëgjova të jashtëm, të thatë, zërin tim.

Ai qeshi pak. Qeshi ashtu siç nuk e kishte zakon, duke shtrembëruar buzët. Kishte pamjen e një njeriu të fyer e të turpëruar. Pastaj lëvizti rreth meje. Nuk po e kuptoja se çfarë kërkonte.

Ai filloi të fliste i ngjirur, duke sjellë fjalët nëpër gojë, me sytë të turbullt. Më ngriu zemra. Ishte i dehur.

— Më duket... se në syrin tënd të majtë ndriti një diell i vogël, — arriti të thoshte.

— Mjaft tani, — thashë, — e gjejmë nesër nga cili sy më lëviz dielli.

— Mirë, — tha, sikur kjo të qe një arsye e mjaftueshme. — Tani dëgjo, se më vjen turp nga ti... kam një vajzë si ti... dje kishte datëlindjen... njëzet e një vjeçe...

M'u afrua të më shihte nga afër. Ai po bënte një përpjekje të madhe për të mposhtur turbullimin që i shkaktonte alkooli.

— Nuk mërzitesh nga unë?

— Jo.

— Të kam si vajzën time. U zura me kryeinxhinierin. — Fadili psherëtiu thellë sikur i tha të gjitha ato që e mundonin. Më vuri dorën në sup dhe shtoi:

— Nuk mërzitesh nga unë?

— Jo, Fadil, ta thashë një herë.

Po e gënjeja. Më vinte rëndë që më kishte zënë nga supi. Filluam të ecnim të dy duke u lëkundur. Mbante erë benzinë e alkool përzier me hüdër dhe

po më ngrihej të vjellët. Nuk doja të dija përse ishte zënë me kryeinxhinierin.

— Vetëm mos u mërzit, se pastaj... se ti nuk ke asnjë faj!

— Çfarë faji?

— Më fal, se të dhashë fjalën që do ta mbaroja themelin e s'e kam mbaruar akoma.

— Nuk ka gjë, mirë s'ke bërë, po të paktën mbaroje sot, se ti e di që specialistët s'kanë punë, po nuk hape ti kanalën. — Ndjeva se po nxehesha.

— E di. Për dy orë kam të drejtë ta mbaroj. — Gjithnjë në vend të fjalës «detyrë» thoshte «të drejtë».

Nxori një karamale nga xhepi dhe ma zgjati me dyshim se mos nuk ia pranoja.

— Mirë, Fadil, shko tani.

— Mos ki merak, për dy orë, dhe më fal...

Ai iku duke mbajtur mirë drejtimin. Pas pak nisi të punonte në kanalën përpara objektit.

Ndërsa po mendoja se pikërisht unë po falja të parën lajthitje të njeriut të mirë e të fuqishëm, erdhi Fevriu duke rendur, me fytyrën të zbardhur krejt, me sytë tërë lot dhe thirri:

— Çau këmbën... i rrjedh gjak, po nuk ikën. Po deshe, hajde, se nuk dëgjon.

Ky ishte punëtori më i vogël i brigadës, me faqet zakonisht të kuqe dhe sytë ngjyrë qielli të ndritur sikur të kishte ethe. Gjithë ditën tërhiqte hundët, po, kur vinte tek unë, mundohej t'i mbante sa i zihej fryma.

— Kush çau këmbën?

— Fadili.

Ai u largua me vrap duke tundur supet e vogla nën një xhakëtë të madhe. Shpejtova pas tij. Kur arrita te karkaleci, pashë Fadilin që po hynte në makinë me këmbë të lidhur.

— Zbrit poshtë, Fadil, dëgjon?!

Ktheu kokën dhe më qeshi plot gojën, si gjithnjë. I kishte dalë pija krejt.

— Zbrit, të them!

Ai tundi kokën, ngriti dy gishtat e dorës dhe tha duke qeshur:

— Për dy orë, të thashë.

— Të jap urdhër të lësh punën dhe të shkosh...

S'arrita ta mbaroja fjalën sepse Fadili shpejtoi të thoshte:

— Këtë radhë nuk të dëgjoj. E para dhe e fundit!

Dhe bëri lëvizjet e sakta e filloi të punonte. Pyeta Fevriun se ku dhe qysh e kishte çarë këmbën. Djali foli i menduar. Kishte ngecur kova në dy gurë të mëdhenj. Fadili kishte zbritur dhe, duke dashur të nxirrte kovën, kishte rrëshqitur te gurët. Pulpa pati takuar te parakolpi dhe qe çarë.

Kisha dhjetë minuta që shihja kanalën, mbase më shumë, gjysmë ore. Qëndroja aty me kokëfortësi, duke dashur të thyeja atë tjetrin, që nuk më bindej. «Njëri nga të dy», thosha. Ai kthente kokën herë pas here dhe shihte kanalën. Dhe unë i kisha ngulur sytë. Befas kanali u ngushtua, filloi të zgjatej e të lëkundej si një krijesë e gjallë e përbindshme. Ishte bërë një gabim.

U ngrita dhe eca drejt zyrës e turbulluar. Te dera gjeta Jahon.

— Jaho! — thirra dhe mendova se ishte mirë që ai e kishte emrin si një rrënkim. Doja të rrënk-koja.

Jahoja hyri në zyrë pas meje, duke nxituar.

— Dëgjo, dua të më thuash të vërtetën. Fadili po e zgjeron kanalën se është bërë gabim?

Ai tundi kokën për të më treguar se kësaj pune i jepte shumë rëndësi.

— Ishe këtu kur erdhi kryeinxhinieri?

— Po, këtu ishim. — Jahoja i fliste vetes në shumë.

— Çfarë i tha Fadilit?

— I tha se rrethi ishte i ngushtë dhe e pyeti nëse ia kishit dhënë ju skicën.

— Pastaj?

— Fadili nxori skicën dhe tha se ajo që në rregull, se ti i kishte thënë ta nxirrte kovën jashtë, por ai e kishte bërë gabimin duke e futur brenda kufijve.

Jahoja mendohej të m'i thoshte gjërat me radhë e me të qetë.

— Pastaj kryeinxhinieri i bërtiti Fadilit dhe i tha se vetëm një i pirë mund ta bënte një gabim të tillë dhe se dy ditë punë do t'ia bënte ngarkim. Fadili kishte thënë qetë-qetë se nuk që i pirë, as ujë s'kishte pirë, po do të pinte pas asaj zënke, për shëndetin e kryeinxhinierit.

Dhe vërtet kishte pirë me Jahon, se kishte datë-lindjen e gocës, që do ta qiste nuse muajin tjetër, se që edhe i gëzuar, edhe i mërziur, se dhëndri që i mirë, por ai e donte gocën shumë..

Jahoja vazhdonte të fliste, por unë nuk dëgjoja

më. Hapa skicat pa i nxjerrë nga dollapi. Gabimin e kisha bërë unë dhe Fadili e kishte marrë përsipër vetë. M'u zu fryma dhe për pak qava në sy të Jahos. M'u duk se gëlltita një lëmsh.

— Mirë, Jaho, mjaft.

Jahoja po largohet me njëfarë dyshimi, pastaj qëndroi, u kthye dhe tha:

— Na fal, po nuk e kishte ai gabimin.

— E di, — thashë.

— Në qoftë se e di, mirë. — Jahoja qeshi me djallëzi dhe u largua.

Fadili që afruar dhe më qeshte pas xhamit. Ndoshta do ta kishte rrahur Jahon po ta merrte vesh që më kishte thënë të vërtetën.

— Tani mund të shkojmë tek ato infermierkat e tua, — tha Fadili.

Mendova se nuk e kishte hallin te mjekimi. Donte të tregohej i bindur, donte të shfaqësohej për pijen. Dola nga zyra dhe eca në krah të tij. Doja të thërrisja me zë të lartë se gabimin e kisha bërë unë, po më vinte turp, madje më vinte mirë që përveç Fadilit dhe Jahos të tjerët nuk dinin gjë. Akoma «nuk i kisha kockat të forta.»

DITA E OXHAKUT

Mëngjesi ishte me diell. Kisha qëndruar në fund të autobusit dhe shihja me radhë fytyrat e punëtorëve.

Jahoja me sytë e vegjël e mollëzat e kërcyera, kishte mbërthyer tre gishtat e dorës së majtë te hekuri dhe në kthesa tundej i tëri.

U ndodha afër atë ditë kur sharra i preu gishtërinjtë. Rënkoi thellë, sikur do t'i shkuleshin mushkëritë. Unë vrapoja te dera dhe kthehesha prapë, nuk dija si ta ndihmoja. Kur ia lidhën dorën dhe e futën në autoambulancë, mua më hidhej zemra, më rridhnin lot. Ai më jepte kurajë, i zbehtë, me buzë të zbardhura:

— Bre, kjo inxhinierja jonë! Po pse, moj inxhi-

nierkë, kështu e kishim llafin, a? Po dale, moj vajzë, se na turpërove...

Jahoja, brigadieri i mirë.

Zeqiri, me një xhakëtë kadife të rrjepur në mëngë dhe flokët të qethur mbi zverk, që vazhdimisht thoshte: «Mos u mërzit, moj inxhinierë, ia dhe Zeqos këtë punë, mori fund», kishte zënë vend pranë Jahos.

Një ditë trokiti në derën time tri herë, fort, sikur do të thyente kyçet e gishtërinjve dhe hyri duke qeshur:

— Më fal pakëz, a ta lë një çikëz këtë letrën këtu?» Rrinte me kókën anash e mendohej të kërkonte ndjesë duke zvogëluar fjalët.

«Po ç'bën, mor Zeqo, se s'ka lezet gjithmonë kështu.»

«Jo, mos u mërzit», dhe iku duke përpjekur gju-njët. Më kishte lënë mbi tryezë dy mollë të mbësh-tjella me një letër.

Ja Mentori, si një mundës, Ramadani me turp të vogël, Shahini që s'ia përcaktoja dot moshën, Baj-cami...

Brigada përkundej para meje. Herë-herë më du-kej se s'kishin ndonjë ndryshim, me atë lëkurën të nxirë nga dielli, me flokë të ashpër dhe me gishtë-rinj të fortë. Më në fund kisha mësuar t'i doja ndry-she.

Po mendoja se me brigadën mund të udhëtoja gjatë. Po të ndodhej aty ndonjë nga ata punëtorët sezonalë që përdornin fjalë të ashpra e që diku e tepronin, brigada do ta bënte zap në çast.

Ndjehesha një çikë si në shtëpi. Këtë po men-

doja, kur u shfaq oxhaku ngjyrë hiri prej betoni. Një tis i hollë mjegulle rrinte varur rreth bazës së tij...

«Po shkëputet nga toka si një raketë», mendova dhe më kaloi një dridhje e lehtë në kurriz. Më ndodhte shpesh kështu, kur shihja detin nga lart, hënën të plotë, ose avullin e bardhë që dilte papritur nga kulla e ftohjes.

Kështu më ndodhte çdo ditë me oxhakun, kur autobusi merrte kthesën e fundit. I errët, i lartë, solid, ai çante qiellin. Çdo ditë ndieja po atë goditje në zemër, si një ngërç të brendshëm. E shihja në mëngjes dhe në mbrëmje, me qiellin të kaltër, blu, të hirtë, të kuq, të ndritur apo të errët, dhe gjithnjë më dukej sikur ai do të shkëputej nga toka. Kjo ishte një ndjesi që s'di si ta shpjegoj. Atë ditë mendova befas se oxhaku kishte zënë vend përgjithnjë në tokë, me rrënjë të thella, me majën e mprehtë në qiell.

Zbritëm me rrëmujë nga autobusi, dhe unë nxitova për në objekt. Rruga kalonte pranë oxhakat. U gjenda brenda tasis të hollë të mjegullës, por, megjithatë, shihja qartë. Po ecja në hijen e ngushtë të oxhakat. Në mëngjes nuk ia shihja fundin. Rruga ishte krejt e rrafshët, por mua më dukej se ngjitesha lart dhe ndieja se po më zihet fryma.

«Do të ndodhë diçka», thashë dhe ndjeva mbi kurriz, peshën e oxhakat. Nxitova të arrija hijen e kulmit dhe po gudiesha që nuk shkëpitesha dot prej saj. Ndoshta kufiri që ndante dritën nga hija kishte një forcë që unë nuk e njihja.

«Tani do të ndodhë», dhe më dukej se më

rrëshqiste toka nga pas: Papritur hija filloi të lëvizte.

«Kjo ishte», thashë dhe m'u ngjit gjaku në kokë.

Në hijen e kulmit zgjatëshin e përdridhëshin si tentakula ca gjymtyrë. U ktheva të shihja pjesën e sipërme të oxhakut, por pashë vetëm qiellin dhe dritën e diellit. Pastaj fillova të shquaja valavitjen e majës së oxhakut, si një flakë përjetësie.

«Lart, lart, lart...», më dukej sikur kisha harruar fjalët. Fillova të dalloja tre a katër njerëz që më bënë shenja me duar. M'u duk se më ftonin të ngjitesha lart. Nuk po kuptoja. M'u morën mendtë.

Në rrëzë të oxhakut qe një burrë i imët. Ai qeshte me dhëmbët krejt të bardhë. M'u afrua ngadalë dhe pashë se ishte fare i ri. Ndoshta kishim një moshë.

— Mirëmëngjes, — tha dhe më zgjati dorën pa u turbulluar.

— Mirëmëngjes!

— U trembe pak, ë? — Djemtë kanë qejf të bëjnë shaka nganjëherë. — Unë jam brigadieri.

— Domethënë ti je më shakaxhiu.

— Jo, desha të them se unë jam brigadieri.

Ai fërkoj duart dhe zvogëloi sytë, sikur donte të kujtonte ç'do të thoshte më pas.

— Ne të njohim, të shohim çdo ditë nga lart, po ti nuk e ngre kokën. Ne thamë se mund të kesh qejf të ngjitesh lart në oxhak.

Ndoshta ai po pendohej për shakanë. Dukej i druajtur. Sytë i kishte të butë, ngjyrëkafe.

Unë qeshë dhe mora frymë thellë.

— Në qoftë se të mbetet qejfi, zëre sikur s'ka ndodhur gjë, i harrojmë këto fjalë. Ne jemi të një

kantieri dhe çunat thanë ta ftojme njëherë inxhieren e re të ngjitet lart.

I zgjata dorën dhe qesha me zë.

— Të them të drejtën, u tremba pak. Tani shkojme lart.

Po ngjiteshim ngadalë në oxhak me një ashensor të hapur, që duhej ta kishin për materialet. Poshtë ishte errësirë, ndërsa lart dukej një copë qiell i kaltër, i ndritur si diell. Kalonim nëpër rrathë drite që zhvendoseshin duke u zgjeruar.

— Kur ngjitem, më duket sikur jam si ai plumbi në grykën e pushkës, që rrotullohet nëpër viaska... Ja, sikur dal nga këllëfi... — thirri brigadieri duke qeshur.

Asnjëherë nuk isha ngjitur në lartësi të tillë. Në fëmijëri shpesh zgjohesha e trembur nga ndonjë ëndërr, ku më dukej sikur rrëzohesha nga lart, dhe dëgjoja në qetësi të rrahurat e zemrës.

Edhe atë çast ndjeva po atë rrahje.

Ai e kuptoi që kisha frikë dhe qeshte vazhdimisht që të më jepte zemër. Më erdhi rëndë. Mbase isha zbehur.

— Ja... në fillim ishim poshtë, pastaj u ngjitëm lart bashkë me oxhakun. U ngritëm nga nëntoka. Çdo ditë rritim oxhakun.

Lëvizja pushoi befas. Kishim dalë në dritë.

— Hë, Gimçe, po dërdëllit? — thirri dikush.

Ata të pestë erdhën të më jepnin dorën.

— Mirë se erdhe!

— Urdhëro, dhe na fal se jemi pak rrëmujë.

— Turp të keni, çuna, — tha Gimçja.

Ai më i vjetri, me flokët krejt të bardhë, i ra Gimçes në sup:

— Epo, këtë djalë e kemi si në këmbë të babait. Domethënë ti, Gimçe, na paske pjellë... u bëmë si këmbët e dhisë këtu.

— Hajde, urdhëro, gjej vend e ulu, — më ftoi më i vjetri.

— Apo dalim në ballkon më mirë. Hajde këtu.

Ai iu afrua parmakut,

— Bëj sehir tani. E sheh objektin tënd? Si të duket, këtej?

Më ushtonin vëshët, ndieja mungesë peshe e më merreshin mendtë lehtë. Ajo që shikoja poshtë, më dukej si një botë nën ujë, e mbushur me dritë, që rrëshqiste rreth meje.

Pak nga pak pamja u fiksua. Fillova të dalloja gjëra të njohura. Ndjeva gëzim dhe ndoshta lëshova ndonjë thirrje habie, se dëgjova djemtë të qeshnin:

— S'ke faj, — tha flokëbardhi. — Të gjithëve u ikën goja kur ngjiten këtu lart. E di si thashë unë, moj çupë? Edhe dheu që na mban, nuk qëndron në vend. I kthehet diellit herë më një anë e herë në tjetrën, që ta shohë mirë e ta ndritë. Po kjo çupa që na ka ardhur, thashë, gjithnjë rrafsh do ta shohë tokën kjo? Ndjaj të thirrëm, që të ngrije kokën dhe tani që je, shih poshtë, se të bën mirë. Kështu u them dhe djemve, po këta qeshin. Janë kokëboshë. Po t'i kishin plot, s'i linte njeri majë oxhakut, se u merreshin mendtë.

Bëra disa lëvizje rreth «ballkonit». Më dukej sikur nuk i kontrolloja gjymtyrët mirë, si një kozmo-

naut jashtë anijes. Djemtë dhe plaku lëviznin sikur të ishin në tokë.

Plaku po dridhte një cigare. Kaloi majën e gjuhës mbi letër dhe e ngjiti me majat e gishtërinjve. Të tjerët, të heshtur, po e shihnin sikur të kryente një rit.

— Tani s'po të mbajmë më se të vete vonë për punë, po para se të ikësh, na uro se kemi ditëlindjen.

— Edhe njëqind!

— Njëqind janë pak.

— Po sa vjeç mbushët ju sot?

— Gjashtë muaj.

Djemtë qeshën prapë.

— Tallet xha Zeneli. E ka për oxhakun. Duhanin s'e pi, po një herë në muaj ndez një cigare, që t'i dalë tymi në oxhak dhe thërret një njeri nga rruga, kë të zgjedhë që t'i urojë ditëlindjen.

— Tani që e mësove derën, besoj se do na urdhërosh.

— Patjetër, xha Zenel.

— Kur të shohësh të dalë tym nga maja, dije se kam ndezur cigaren. Po nuk mban shumë, se oxhaku tërheq mirë dhe digjet shpejt. E kemi bërë mirë oxhakun. Ndonjë ditë do të shohësh tym të vërtetë.

— Tani po shkoj, xha Zenel, se m'u bë vonë. Të falem nderit!

— Mirë. Përcille pak ti, Gimçe.

Djemtë më dhanë dorën dhe unë me Gimçen zbritëm nëpër oxhak.

Lart shihja atë copën e qiellit, kurse poshtë toka afrohej me shpejtësi. Kokën e ndieja të rëndë. Kur qëndruam, Gimçja më zgjati dorën.

— Po s'të erdhi rëndë, mbahu pak këtu. Tani të merren mendtë. Kështu më ndodhte edhe mua në fillim. Lart shpejtësia është më e madhe.

Gimçja më përcolli me sytë e butë, ngjyrë kafe. Po mundohesha të sillja në mend atë që kisha parë nga oxhaku. Më dukej se po mësoja të shihja lart dhe poshtë.

Në ditët që pasuan, kapërceja me gëzim hijen e oxhakut, me shpresën e fshehtë se do të lëviznin në majë, si në një film pa zë, figurat e qeshura të atyre që e rritnin çdo ditë. Por ata ishin tepër të zënë me punë.

F E V R I U

Ai ishte një burrë trupmadh i heshtur. Në duar dhe në nofullën e djathtë kishte ca pllanga të mëdha, shenja të një djegieje të hershme. Matej për çdo gjë, sikur të kursente energjitë e tepërta.

Një ditë m'u afrua pa u ndier. Tha se donte të merrte djalin e vogël në brigadë për tre muajt e verës.

— Fola edhe me ata të kuadrit. Janë dakord.

Më shikonte ngultas e me mirësi.

— Sa vjeç është djali?

— Trembëdhjetë. Mbaroi të gjashtën dhe doli në tabelë të nderit, komandant i çetës së pionierëve.

Ai nxori nga xhepi një letër të mbështjellë me kujdes.

— Ja këtu e kam fletën e lavdërimit. Ia tregova edhe atij shokut të kuadrit.

E pashë me habi. Ai nuk fliste kurrë tepër. Më kishte ngulur sytë dhe priste të thosha diçka.

— Pse e mundon djalin? Më mirë të pushojë me shokët.

— E di, por ashtu e kam punën.

Mendova se ai patjetër do të kishte një arsye të fortë, po nuk pata kohë ta pyesja më gjatë.

— Mirë, le të punojë me ne. Do t'i gjejmë diçka të lehtë.

— Falemnderit, — tha dhe u mat të shkonte. U kthye prapë. — E di si e kam hallin? Këtë djalë e dua shumë. Më shumë nga të tjerët. Do të thuash ti s'ka prind që të mos e dojë fëmijën e vet. Cilin gisht pret e s'të dhemb? Ashtu është, por unë nuk rri dot pa atë djalë. Dua ta mësoj me punë.

— Po pse e do më shumë se të tjerët?

— Si të them, ja, e dua se ashtu më ka ndodhur. Ta rrëfej ndonjë ditë... Po të duash, pyete vetë, thujë të të tregojë punën e lisit...

Ai u mendua.

— Nxë shumë ai djalë, — tha dhe vuri gishtin mbi tëmth. — Tani na falni se dhe ju pengova.

Rrasi kasketën në kokë dhe u largua qetë-qetë. Prej pesë ditësh punonim në objektin e ujësje-llësit, dy orë larg kantierit. Shkonim në mëngjes me makina dhe ktheheshim në darkë.

Të nesërmen, para se të niseshim, Seiti mbërriti me djalin dhe na e paraqiti.

— Ky është Fevriu. — Djali na dha dorën të gjithëve dhe thoshte çdo herë «mirë se ju gjeta». Ishte

një fëmijë i bukur e i dëlirë, me faqet të skuqura, flokët të verdhë dhe sytë të kaltër. I ati rrinte mënjana dhe thoshte me radhë emrat tanë, që krejt rastësisht qemë vënë si në rresht. Më vinte të qeshja me tërë atë solemnitet. «Mirë se ju gjeta».

Fevriu filloi të punonte që atë ditë. E vumë të ndihmonte ustallarët. Ai shihte herë pas here të atin dhe qeshte. I formoheshin dy gropa të vogla në faqe dhe një nën mjekër. I ati, Seiti, i zyrtë e i rëndë, ndriste i tëri tek e shihte të birin dhe tundte kokën lehtë. «Mirë.»

*
* * *

- Fevri, sille kovën e llaçit!
- Fevri, na merr pak ujë!
- Hajde këtu, Fevri... thesin!...

E thërritnin të gjithë, kishin qejf ta kishin pranë. Ustallarët i vinin dorën në kokë, kurse djemtë e ngitnin... Fevriu qeshte dhe vraponte tërë ditën, me faqet të skuqura dhe këmbët të holla. E shihja si shtrembërohej nën peshën e kovës dhe mundahej ta çonte pa e derdhur. I ngulte sytë ujit, sikur i lutej të mos tundej dhe mallkonte kur pengohej në ndonjë gur. Djemtë qeshnin.

- Hajde, Fevri, t'u shpuan gomat?
- E di ç'ke, Fevri, më mirë na sill pak ujë me ato gropat e faqeve.

Fevriu zbardhte dhëmbët dhe kërcente përperjetë. Kishte hyrë gëzimi në brigadë.

*
* *

Fevriu erdhi me vrap, si gjithnjë, me duart në xhepat e xhaketës.

— Urdhëro, inxhinierë!

— E di çfarë, Fevri, desha të më tregoje pak atë punën e lisit.

Ai ngriti vetullat dhe u çudit sikur s'dinte gjë.

— Cilit lis?

— Ja, të atij lisit që më tha babai.

Ai kroi veshin.

— E, po, kishim një lis në fshat.

— Vetëm kaq?

— Ja... atë lisin e dogji rrufeja.

— Po pastaj?

— Pastaj asgjë.

— Mirë, po nuk deshe të më tregosh, nuk të pyes më.

Ai ngriti kokën të më shihte me merak.

— Jo, inxhinierë, ta tregoj. Po mua nganjëherë më duket se kam parë ëndërr.

— Nuk ke parë ëndërr, derisa thotë dhe babai.

— Mirë, ta tregoj, po nuk e di mirë dhe mos mërzitësh.

U ulën mbi një binar dhe Fevriu u bë gati, sikur do të recitonte. Përkuli pak trupin përpara dhe mbështeti bërrylin mbi gju.

— Unë isha lart me babën, te frigoriferi. Kështu i themi ne në fshat. Po ajo është depo, një depo e madhe. Atje ka dëborë deri në mars dhe është ftohtë dhe ne i çojmë lakrat e qepët që të mos prishen.

I çojmë me kamionët e kooperativës dhe kryetari na merr me vete gjithë ne fëmijët që t'i bëjmë stivë.

Atë ditë unë dhe baba kontrolluam se mos na ishte prishur ndonjë gjë dhe mos pikonte çatia mbi lakrat. Baba më tha të rrija aty deri pasdite, se ai do të zbriste në fshat të merrte katramat. Mirë, i them babës, po rri këtu te antena. Atë depon ne e kemi poshtë antenës së televizionit. Të them të drejtën, unë më shumë për atë shkova. Kisha në xhep dy kufje prej teneqeje që i lidhja te antena. Baba nuk e beson, as çunat e fshatit, por unë me ato i dëgjoj të gjitha. Edhe kur ra tërmeti, e dëgjova. E di? ai tërmeti i madh. Dëgjova një bubullimë nga poshtë dhe zbrita me vrap në fshat. Por atje tërmeti kishte mbërritur para meje.

Nejse, baba shkoi poshtë, unë vrap te antena. Shoh një re të trashë që zuri diellin. «S'merr», thashë me vete. Ajo reja filloi të merrte zjarr anash, po në mes ishte e zezë. Unë prit të ndizej dielli në mes të asaj reje, hiç. Shoh poshtë mbi fshat. Po mblidheshin re të tjera. U prish koha, thashë. Le që më therte gjuri. E kam një me një, po më theri gjuri, prishet koha. Të gjithë i shohin retë lart. Unë atje te antena i shoh retë poshtë. Nga e djathta po vinte një re e bardhë, nga e majta një re e zezë. Këto janë dy re të këqija, thashë. Unë i njoh. Ajo e djathta niset nga deti. Në fillim është e vogël, sa një zog, pastaj rritet se mbledh rrugës, e pastaj s'mban më po zbrazet mbi fshat. Atje te antena nuk më zë shiu se jam sipër resë. Unë e dija se kur të takoeshin dy herë, do të shkreppte. Ishin ngarkuar me elektrik, njëra plus, tjetra minus. Ato u bashkuan te li-

si i madh dhe do të bëhej njëra. Dëgjova në fillim zhurmën, pastaj vetëtiu flakë. Pëllumbat e shkëmbit u ngritën njëherësh. Pastaj pashë lisi plak që qe ndezur zjarr. Flakë e kuqe dhe e verdhë, po tymin e nxirrte të bardhë. Ne në fshat i thoshim «lisi i përroit». Atje del një burim me ujë ngjyrë blu. Dajë Rexhës i kishte thënë gjyshi i tij se rrënjët e lisit dilnin në anën tjetër të dheut, aq të thella ishin dhe, po të pije ujin e atij burimit, që i kishte kaluar lisi në damarë, të forcoheshin kockat. Në fshat e kemi lisi si të shenjtë. Rreth e qark janë stallat verore të bagëtive.

Lisi po digjej dhe mua më erdhi shumë keq. Mora sëpatën dhe zbrita poshtë me vrap. Thashë t'i prisja ca degë që të mos digjej krejt. U rrokullisa nëpër gurë. Po më plasnin veshët dhe koka. Nuk dalloja asgjë, vetëm flakën e lisit. Ai digjej në degët e larta dhe kërciste fort. Pemët e tjera përçark s'kishin pësuar gjë.

Kur u afrova, pashë aty babën dhe më kërcëu zemra nga gëzimi. Baba është shumë i fortë. Ai u binte me sëpatë degëve që digjeshin, ndërsa mua më tha të rrija larg, të shikoja se mos binte ndonjë ashkël në stallat me kashtë, por unë u afrova. Nga lart u këput dega e ndezur, s'di se qysh dhe ra mbi babën, që bërtiti të largohesha. S'e kisha dëgjuar ndonjëherë babën të bërtiste ashtu. Kujtova mos qe shurdhuar. Dega ra te burimi dhe po shuhej. Baba shkundi prushet dhe unë kujtova se s'kishte ndodhur asgjë. Desha të këndoja prej gëzimit, por e pashë babën që po i merreshin këmbët dhe ra përmbys. Ishte goditur në kokë. Ai ishte nixirë në fytyrë dhe i ki-

shte shtrënguar nofullat fort. Nuk nxirrte zë. Kujtova mos vdiq dhe fillova të ulërija. Ai lëvizi pak dhe unë pushova. U përpoqa t'i futja gishtat në gojë, po nuk ia hapja dot dhëmbët. U kujtova që, po të mos ia hapja dhëmbët, ai s'do të merrte frymë dhe do të vdiste. Më në fund ia nxora gjuhën. Pastaj fillova ta lagja me ujë e ai zuri të rënkonte. Lisi lart digjej ngadalë. Ja, kaq ishte...

Ma kishte treguar me një frymë, si një detyrë shkolle. Ndoshta e kishin vënë edhe herë të tjera ta thoshte dhe i vinte rëndë.

— Kaq? S'ka më?

— Jo. S'ka më.

Nuk donte të më tregonte më shumë.

— Po me lisin si vajti puna?

— Me lisin? E, po. Atij lisit i kishte mbetur vetëm trungu. Kur erdhën fshatarët, e pastruan mirë, po nuk e prenë fare, e lanë ashtu. Thanë se mos kushedi nxirrte gjethe prapë. Disa thanë se lisi kishte mbaruar. Por unë s'e besoja. Për atë lis, për pak desh më vdiq baba. Prita gjithë dimrin. Ia kisha mbuluar trungun e prerë me dhé që të mos i ngrinte lëngu. Shkoja çdo javë e i ndërroja dheun. Pastaj erdhi pranvera dhe mbiu bari. Unë e kisha shpresën te dielli. Shkoja te lisi dhe nganjëherë ia zbuloja dheun ta shihja. Një ditë, ishte pesëmbëdhjetë maj, pasëshë një syth të vogël, të gjelbër, atje te lëvorja e çarë. Zbrita në fshat dhe ndenja tri ditë. Kisha frikë mos më bënë sytë. Kur u ktheva, bula ishte rritur sa një gisht.

*
* *
*

— Djali nuk mban mend se ç'ngjau atë ditë, — më tha të nesërmen Seiti. — Atë ditë, në të perënduar, na gjetën të dy në të hyrë të fshatit. Si treguan më pas fshatarët, unë isha mbështjellë me baltë e gjethe në vendet e djegura, kurse djali rrinte te këmbët, çjerrë e gjakosur. Rrinte ndenjtur. Fshatarët thanë se djali fliste me vete.

Që ta kuptosh pak ti, inxhiniere, që nga ai lisi deri te Koriya e Dhive, ku na gjetën fshatarët, është gjysmë orë rrugë e vështre. Asnjëri nuk e di se si më ka zbritur të lidhur e të mbështjellë me baltë. Mbase djali e di, por ai nuk thotë gjë. Nuk mbaj mend, thotë. Kisha frikë mos më vdiste baba. A thua vërtet nuk mban mend?

Na çuan të dy në spital. Unë vuajta pak nga djegiet, po nuk gjeja prehje për çunin. Pesë ditë e net ishte me ethe. Digjej i tëri. Po më tretej djali, kur u kthyem shëndoshë e mirë, u bë festë në fshat...

Ra çanga. Punëtorët po mblidheshin në hijet të hanin drekë. Kishte ardhur gjella nga mensa.

Seiti hapi trastën dhe filloi të nxirrte ngadalë ushqimet. Fevriu luante me shkumën e sapunit të fuçia. Lagej me djemtë.

— Hajde të hash, — i thirri i ati.

Fevriu u afrua ngadalë, duke i ngulur sytë kurtisë së mjaltit dhe e bëri fytyrën sikur do të villo. Pastaj u fsheh pas Rifatit dhe ndenji aty.

— Hajde të hash këtu,

— Po s'i ha dot ato, mor babë. Më përzihet.

— Lëre djalin se do të hamë bashkë, — tha Rifati.

Ai hapi letrën me ullinj, nxori tasin me gjellë, preu domatet e një qepë dhe i shtroi mbi një pece të kuqe. Ata filluan të hanin këmbëkryq. Fevriu shtrembëronte fytyrën, si nga një dhembje e barkut, po Rifati nuk ia ndante sytë, ia vinte gjërat përpara, si një racion që duhej përtypur.

Seiti tundi kokën i pikëlluar dhe mërmëriti:

— Ka zjarr nga brenda djali.

*
* *
*

Një ditë e pashë Fevriun për herë të parë pas një viti. U takuam në stacionin e trenit. Ai shkonte në shkollën e mesme teknike në Tiranë, me një valixhe druri dhe një rrjetë me ushqime.

— Mirë se ju gjejmë, — thirri kur më pa.

Në krye s'e njoha, por ai qeshte dhe atëherë i pashë sytë e ndritur dhe gropat në faqe.

— Si je, Fevri? Si është baba? — Desha ta përqafoja, po pata frikë mos i vinte rëndë, se tani mbahej si djalë i rritur.

— Mirë, falemnderit. Edhe baba mirë është, të bën të fala.

— Pse, ku e dinte baba që do të më takoje?

Ai u skuq.

— Jo, po unë e di se baba ashtu do të më thoshte.

Unë qesha.

E pashë prapë siç e kisha parë vitin e shkuar, aty në majë të malit, me antenën mbi krye, tek merrte valë dhe priste të ndreqej çatia e depos së kooperative. E pashë atje mbi retë, të vogël e me ngjyra që ruante fshatin e tij.

Ai do të qeshte me ato dy vrima në faqe, edhe kur t'i zbardhej mjekra.

MOSHA E BRISKUT

Brigadieri po shikonte si i përhumbur në hapësirën tej dritares. Nga barakat po vinte më nge Iljazi, sekretari i rinisë i kantierit, duke u rënë me shkop gurëve të rrugës. Kapelën prej letre e kishte ngjeshur mirë në kokë.

— Njatjeta, brigadier!

— Njatjeta!

Iljazit i skuqnin maja e hundës dhe lllapat e veshëve. Ai kroi zërin dhe mbërtheu kopsën e vetme të xhakëtës. Në kantier duhej të kishte ngjarë diçka.

— Më dërguan shokët. Duan të mblidhet brigada... të shihet puna e asaj gocës.

— Cilës gocë?

— Melit, asaj që qe në brigadën tonë.

— Pse, ç'ka bërë?
— U fejua... me Isanë, atë brigadierin.
— Po mirë.
— Jo, s'është mirë, se në fillim ajo donte Mentorin. E dinë të gjithë. Ta dëgjojmë njëherë si e ka punën.

— Për këtë do të bëni mbledhjen e brigadës?

— Vajza ka dëgjuar fjalë poshtë e lart dhe kërkon të sqarohet kjo punë. E biseduam edhe me sekretarin e partisë.

— Ç'tha sekretari?

— Tha ta bisedojmë njëherë në brigadë.

— Po Mentori ç'thotë?

— Mentori nuk do, s'thotë gjë.

— Mbase është më mirë ta zgjidhin ata të tre këtë punë, — tha brigadieri duke shikuar tej kokës së Iljazit. «Ku, xhanëm, pikërisht tani në fund të muajit dalin këto telashe?!» — mendoi

— Mbase. Por ata të tre janë brenda dhe mund të mos shohin mirë.

— Në ç'orë e keni lënë?

— Në katër. Te baraka poshtë kullës së ujit.

— Epo mirë.

— Shëndet!

Brigadieri tundi kokën. Kjo punë kishte nisur si një lojë kalamajsh. Ai filloi të spontonte prapë shifrat sipas kolonave, po nuk përqendrohej më. Ndezi cigare, dhe u ngrit të shihte barakat, po mendjen s'e kishte atje. Mentori ishte më i urti nga gjimnazistët që bënë stazhin në brigadën e tij. Edhe vajza, Meli, kishte mbaruar të mesmen. Ata rrinin

gjithnjë bashkë. Megjithatë asnjëri nuk i kishte vënë ndonjë emër lidhjes së tyre.

Një ditë kishin hequr nga brigada Melin dhe tre të tjerë.

«Dëgjo, Mentor, — kishte thënë brigadieri, — në qoftë se do të largohesh nga kjo brigadë, mund t'i themi drejtorit»...

Djali kishte ngritur sytë.

«Jo, jam shumë mirë». Kishte ulur kokën, pastaj kishte shtuar:

«Më fal, po pse e hoqe Melin nga brigada?» Me grushtet mbledhur dhe cepat e buzëve të varura, dukej si fëmijë.

«Nuk e hoqa unë. Në brigadën e Isait duheshin njerëz. Ti e di që atje tani punohet njëzet e katër orë. Do të punojnë një periudhë kohe atje dhe përsëri do të kthehen.»

Djali ndukte fundin e shqepur të xhaketës.

«Kthehen, kthehen, por ajo do të vijë ndryshe.»

«Si ndryshe?»

«Ja kështu. Ajo iku tani.»

Ai që habitur nga fjalët e djalit. «Punë kalamajsh», kishte thënë me vete...

Duke thithur cigaren, po mendonte se ngandonjëherë edhe këto «punë kalamajsh» sillnin telashe. Mblodhi listat dhe i futi në sirtar. Do t'i kuadronë në darkë me inxhinierin. Kyçi barakën dhe doli në sektor.

Punëtorët germonin në gropat e plintave, ustallarët përgatitnin armaturat. Bënte vapë. Pas pak dielli do të binte pingul mbi kanal.

Vajza kishte varur kokën. Asnjëri nuk ngrihej të fliste, nëpër derën e hapur të barakës shihej ndonjë punëtor që nxitonte të arrinte shokët.

Ahmeti, zëvendësbrigadieri, thithte cigaren fort, po nuk dukej të nxirrte tym. Nganjëherë nënqeshte dhe fshihte sytë. Brigadieri i ra tryezës me gisht. Dukej i turbulluar.

— Mbani qetësi! E ka fjalën rinia.

U ngrit Iljazi, sekretari. Të tjerët lëvizën nëpër stola. Vajza hodhi sytë rrotull dhe kafshoi buzën.

Iljazi u koll në të thatë, shtroi flokët me dorë dhe nisi të fliste:

— Tani, siç e dimë, jemi mbledhur, të gjithë kështu siç jemi, ne, kolektivi i kësaj brigade, për të parë qëndrimin e kësaj vajzës këtu. — Iljazi tregoi me gisht Melin.

Ndonjë qeshi nën zë.

— Tani, siç e dimë, kjo vajza, shoqja Meli, ka qenë shoqe e mirë, kur punonte në brigadën tonë. Edhe ky djali, shoku Mentor, ka qenë djalë i mirë. Mirëpo vajza u transferua nga brigada jonë dhe shkoi te një brigadë tjetër, dhe atje na u fejua me brigadierin, Isanë. Ky shoku ynë, Mentori, tani rri këtu dhe është në vështirësi. Tani kolektivi, të gjithë kështu siç jemi, le ta gjykojmë këtë qëndrim të vajzës.

Iljazi u ul duke lëshuar trupin e bëshëm.

Vajza rrinte në pritje. Ajo kishte diçka me rëndësi për të thënë, po nuk dinte se kur dhe si duhej bërë kjo gjë. Hapte duart mbi gjunjë, mërmëriste ndonjë fjalë me vete, pastaj çonte kryet lart.

Brigadieri hoqi lapsin nga veshi dhe shënoi diçka në bllok.

U ngrit Irfani, specialist me kategorinë e katërt.

— Siç e tha dhe shoku Iljaz, kjo vajza, Meli, nuk ka vepruar mirë. — Irfani po djersinte. E shihte vajzën me sytë e vegjël, sikur donte të hetonte diçka brenda saj.

— Nuk është ashtu, — thirri Zeqiri dhe u ngrit. Xhaketa i shkau nga krahët. — Nuk është ashtu, shoku Irfan. Si u gjykoka njeriu kështu? Të lutem shumë!

Kështu e kishte Zeqiri. Ishte i urtë dhe duronte shumë, po nganjëherë merrte flakë e grindej gjatë për «gjëra të holla që të mbeten në dorë».

— Javash, mor bir, se na preve me atë sqepar. Lërmë të flas njëherë, — tha Irfani.

— Fol, po nise mbarë, jo nga bishti.

— Të gjithë e dimë se Mentori e donte Melin. Bukur fort. Po kjo vajza ikën e na merr një tjetër. Tani, mirë, se gjëra që ndodhin janë, po pse të bëjë vaki kjo në brigadën tonë? Apo jo, mor shoku brigadier?

Nuk pritej që puna të merrte zjarr nga ky skaj i brigadës dhe u bë heshtje. Pranë Irfanit rrinte xha Qerimi, qimeverdhë, që nënqeshte fshehur. Ngriti kokën dhe tha:

— Unë s'jam dakord. Nuk më pëlqejnë këto punë mua.

— Cilat punë s'të pëlqejnë, xha Qerim? — tha brigadieri.

— Ja, këto. Ka baba kjo vajza a s'ka... Këta janë dhe me shkollë, me gjimnaz.

Vajza mblodhi trikon sikur frynte acar. Dukej se s'mund të mbante mbi vete asgjë. Ishte e fyer.

— Tani dhe aq thjesht sa thua ti, xha Qerim, nuk shkon kjo punë, se të rinj janë, — tha brigadieri. Ai qe ngritur përgjysmë. Nëpër derën e hapur dukej Isai. Ishte sjellë rreth barakës me marifet, si një hije. Pastaj kishte dalë ballas...

— Më fal, shoku Irfan. Ti na the se Mentori e donte këtë vajzën. Mirë, po kjo është gjysma, — tha brigadieri.

Vajza nuk duroi, u ngrit me duart përpara dhe tha:

— Nuk i kam bërë keq njeriu. — Deshi të thoshte më tepër, por iu zu fryma, shikoi rrotull me sytë e mjegulluar dhe u ul si e këputur në mes. Kaloi një heshtje, ndonjë murmurimë pakënaqësie. Vajza mblodhi supet me kryeneqësi.

— Mentori, çfarë ka për të thënë? — tha ngadalë Ahmeti duke shtypur cigaren me gisht.

Mentorit iu skuqën veshët, u ngrit në këmbë, shikoi Melin dhe tha me zë të dridhur:

— I kam thënë gjëra të ndryshme... siç bisedohet.

— Bisedohen shumë gjëra. Ti çfarë i ke thënë?

— Po ja, njëherë i thashë se, kur jam me ty, shoh shtatë ngjyra.

— Mbase s'është mirë nga sytë djali, — tha xha Qerimi me merak.

Disa qeshën. U ndie lehtësim. «Rri urtë, xha Qerim, i ka mirë sytë djali.»

Zeqiri po kruante kokën, u kthye anash dhe hodhi pështymën duke e nxjerrë me forcë midis dy dhëmbëve të parë.

Tani nuk fliste njeri, askush nuk dinte ç'të bënte më tej.

— Hajdeni, shokë, kush e do fjalën?...

Brigadieri priti me durim, hodhi sytë jashtë. Te dera e barakës tjetër kishte ndenjur Isai, që, si gërmoi për një çast tokën, sikur kërkonte arsyen e diçkaje, e flaku purtekën dhe ndenji ballëlart, duke shikuar derën ku ishte futur nusja e tij. Ai s'mund t'i jepte asaj asnjë ndihmë. Brigadierit i erdhi keq për atë njeri. Ndjeu t'i nxeheshin faqet e t'i rrihte zemra. U kthye dhe pa vajzën që dukej si një zog me krahë të prerë, rënë aty në mes të mbledhjes.

— Hajde pra, a keni gjë për të thënë, apo jo?
— Zëri i tij tingëlloi i ashpër.

U çua ngadalë Vasili, furnitori i brigadës dhe foli me druajtje e me dinakëri:

— Le të na e tregojë Mentori si është ajo puna e lumit!

Njerëzit ngritën kokat, si t'u qe hapur mu përpara një hendek. Në fshehtësi kishte gjarpëruar fjala se ata të dy kishin qëndruar një pasdite të tërë në lumë dhe Meli ishte kthyer andej e zhubrosur.

— Hë, mor djalë, si është ajo puna e lumit? — tha brigadieri.

— S'është ndonjë gjë.

— Jo, thuaje, ta dimë dhe ne.

— Mirë... Një ditë kjo më thotë se donte të merrte gjethe arre për të ngjyer një rrobë. Por arrat ishin nga lumi dhe nuk shkante dot vetëm. Mirë, i thashë, shkojmë bashkë. Qëndruam tek arra e madhe, atje ku merr kthesën lumi. Unë hipa lart dhe mora ca gjethe. Po kjo më tha të zbrisja e ta mbaja sa të kapte një degë që takonte në ujë. Dhe unë ashtu bëra. E tërhiqja nga dora, po dega ishte larg. Meli u përkul fort, më lëshoi dorën dhe ra në ujë. U fundos. Atëherë unë hyra dhe e ngrita nga krahët. Ajo kullonte e tëra dhe rrinte buzëvarur. Hajvan, më tha, dhe filloi të qeshte fort. Unë s'po merrja vesh. Ajo nisi të dridhej. Ne ndezëm një zjarr dhe ajo thau rrobat. Ja kështu është puna.

Mentori heshti.

— E, moj vajzë, kështu është? — tha brigadieri. Ajo kishte hapur sytë. U përmend dhe tha:

— Kështu.

— S'ka gjë tjetër?

Meli po mendohej. I dukej sikur ishte e zhveshur, donte ta hiqte këtë ndjesi nga vetja, u ngrit, e zbardhur krejt në fytyrë, hodhi flokët prapa dhe tha:

— Ka, po janë gjëra të kota.

— S'prish punë, thuaji dhe të marrin fund muhabetet, të sqarohen shokët.

— Unë i thashë të na ndizte një zjarr që të thaja rrobat, se nuk kthehesha dot në kantier ashtu. Kushedi se ç'do të pandehnin bota. Zjarrin e ndez, më tha, po ne do të ngrohemi bashkë, s'kemi gjë për të fshehur, i thashë, sepse s'kemi, dhe u çudita që më foli ashtu. Ai ndezi zjarrin dhe unë i thashë të

kthehej nga ana tjetër sa të hiqja çorapet. Ai bëri si i thashë, po pastaj u kthye duke qeshur dhe më pa. Ç'ke, i them. Hiç, desha të të shihja këmbët. S'ke turp, i thashë. Ai u kthye nga ana tjetër dhe qeshte duke tundur supet. Pastaj hoqa trikon dhe po e thaja në zjarr. Ai ktheu kokën prapë. S'më ke parë ndonjëherë, i them. Kështu jo, më thotë. Po nxjerr avull dhe valëvitësh. E ka fajin zjarri, i them. Cili zjarr? Mos je verbuar? Mbase, tha ai dhe u afrua që të ngrohej... Por unë e pashë se ishte skuqur, mezi gëlltitej dhe shihte turbull. U ngrita në këmbë dhe i thashë të shkonte aty ku ishte, të mos kthehej, ndryshe nuk do t'i flitja me gojë tërë jetën. Ai u kthye dhe ndenji kokëvarur, mua më erdhi keq dhe i fola me të butë, por ai nuk u përgjigj më. — Vajza fliste me zë të ulët, me fytyrën të zbardhur qumësht, duke thënë krejt të vërtetën. Njerëzit e shihnin në sy, si për të parën herë. Ajo pa dyshimin në fytyrën e ndonjërit, donte të hiqte edhe shtresën e fundit të tij, ngriti vetullën, nënqeshi dhe tha:

— Mentori donte të më shihte si djalë i rritur. Po ai është fëmijë... i mirë... Kjo është e vërteta, kaq ju them....

Vajza u ul. I kishte thënë të gjitha. Ndenji kokulur që të qetësonte veten.

Mentori po e shihte vajzën si nga larg, i përhumbur, me rrudhat në ballë. Kishte harruar veten dhe të tjerët. Kishte një problem të thellë për të zgjidhur.

— Kaq ishte e tëra? — tha brigadieri me lehtësim.

Mentori u përmend, u kthye dhe foli gati nën zë, duke u mbytur:

— Kjo është e gjitha.

— Domethënë kjo qenka! Po ç'na mbani kot, mor të uruar? Të bëjmë pushim që të kalojmë në pikën tjetër. Nuk gënjen as vajza, as djali.

— Ashtu qoftë, t'i japim dorën vajzës. Do t'i vemi në shtëpi, — tha xha Qerimi.

Meli filloi të qante ngadalë, pa zë.

— Dhe aq thjesht s'mund ta kalojmë, për mendimin tim, se mbase xha Qerimi është pak më i vjetër, i ka harruar ato punët e zemrës, ato të hollat, them unë. — Vasili bënte sikur hiqte vija me thua në një copë letër të vogël.

Nja dy-tre veta qeshën nën zë. Disa lëvizën. Çdo gjë u sqarua. Më kot kishin munduar vajzën dhe veten. Po Vasili s'jepej kollaj.

— Domethënë kjo vajza të vejë lule më lule, si ajo bleta, që të bëjë mjaltin, — tha ai me zë të rëndë.

Pasoi një heshtje, pastaj u ngrit Zeqiri dhe foli duke iu marrë fryma, sikur kishte vrapuar tërë kohën.

— Vajza s'ka bredhur lule më lule. Ne e njohim, këtu e kemi pasur. Ajo ka ecur në rrugën e saj... dhe çdo njeri le të mendohet para se të lehë.

Iljazi po lëvizte në stol. Mblodhi letrat ku kishte mbajtur shënime dhe i futi në një bllok të vogël me kapakë ngjyrë qielli. Pastaj u ngrit dhe pa rrotull.

— Tani, siç e pamë të gjithë, çështja u bë e qartë. Në qoftë se shoqja Meli, e cila nguli këmbë të bëhej kjo mbledhje, s'ka për të thënë gjë tjetër, t'i vëmë kapak kësaj meseleje.

Meli tundi kokën. Atë çast u ngrit brigadieri dhe

fshiu zverkun me shami. Do të thoshte fjalën e fundit. Vinte i shkurtër e i ngjeshur, me gjoks të gjerë e të nxjerrë përpara e me sy të ndritur. Brigadieri ngriti kokën, fytyra i ndriste nga një mendim i bukur:

— Puna e rinisë është si lumi, që e gjen rrugën vetë. Po ne duhet t'ia thellojmë shtratin pak këtu e pak atje. Kam një mbesë të vogël, vajzën e vëllait; jep e merr me një kukull, e kthen përmbys, e kthen në kurriz, e ajo prapë në këmbë. «Po pse, mor xhaxha, — më thotë, — nuk rri kjo si e vë unë?» Pse, si do ti, i them, të rrijë kokëposhtë njeriu? Njeriu është bërë për të qëndruar në këmbë. — Në zërin e tij kishte mallëngjim. Njerëzit e shikonin me habi. — Në fillim unë thashë me mendje se këto janë gjepura, punë kalamajsh. Po pastaj e pashë se nuk ishte ashtu. Në këtë moshë qemë edhe ne kur na martuan me mblesëri. Këta s'janë kalamaj. Qëndrojnë në këmbë vetë... Po edhe ne do ta themi ndonjë fjalë. Hajt t'i japim dorën gocës.

Disa filluan të ngriheshin në këmbë. Iljazi bëri përpara. Me trupin e bëshëm dhe fytyrën prej babaxhani iu drejtua Melit:

— Hajt, të trashëgohesh, shoqja Meli!

Filloi të bëhej zhurmë, të dëgjoheshin të qeshura, punëtorët po i shtrëngonin dorën Melit, ndonjëri e përqafohte. Ajo fshinte lotët, murmuriste fjalë. Pa Mentorin dhe u zbeh. Djali eci drejt saj duke qeshur dhe ia tundi krahun fort. Vajza lëvizti si për ta përqaftuar, pastaj doli jashtë. Isai priste me duart të lidhura prapa. Ajo ngriti vetullat me merak. Qe një lëvizje e vogël, pa fillim e mbarim. Isai buzëqeshi. E

kishte lënë ta zgjidhte vetë ngatërresën, po tani që vajza ishte krejt e tij, lëvizi krahët anash për ta pritur.

Vajza iu afrua dhe ai i hodhi dorën në sup. Nuk u vinte rëndë. Ata shkuan përpara në trasenë e shtruar me zhavorr. Në krye të rrugës vajza qëndroi. Isai e shihte nga lart, me kujdes. Ajo mundohej t'i shpjegonte diçka, pastaj u kthye dhe po shkonte ngadalë drejt njerëzve që kishin dalë grumbull te dera e barakës. Ishte e tejdukshme dhe valëvitej. I shkëlqenin sytë.

— Erdha t'ju them se për gjashtë muaj do të bëjmë dasmën dhe duam të na urdhëroni. Keni të fala nga Isai.

Vajza u largua dhe atyre iu duk se këndonte nga brenda nën zë. Nuk dinin të thoshin se çfarë kënge ishte. S'e kishin dëgjuar ndonjëherë.

— Hajde ç'vete, — tha xha Qerimi, — shihni, more Zeqon, u shkri në vaj, mbaje veten, se je burrë.

Qerimi mundohej të qeshte, po dhe atij iu mbushën sytë.

— Hajde ç'vete, na njomi sytë të gjithëve vajza, si thua ti, brigadier?

N J E R I U

— Unë jam fizikan, — më tha bashkudhëtari im. Kujtova se do të qe një nga ato bisedat e zakonshme që fillojnë e mbarojnë në tren, pa lënë asnjë gjurmë. Vështroja herë pas here nga dritarja. Objektet ndiqnin njëri-tjetrin dhe unë i pranoja ashtu, pa i ndarë, si një tërësi të njohur prej kohësh. Zëri i bashkudhëtarit vinte që nga ndenjësja tjetër, i shtruar dhe pak i ngjirur. Vështroja profilin e tij në xhamin e dritares dhe më dukej si një dijetar i vjetër që përgjon në heshtje.

— Dëgjo, — tha, — vështro nga kjo dritare dhe mbaj mend se çfarë pe. Tani vështro nga dritarja në krahun tjetër. Nuk të duket si një botë e ndarë më dysh? Në tren më krijohet gjithnjë kjo përshtypje.

Ndoshta nga shpejtësia, por edhe ngaqë përpara nuk shoh gjë. Ndërsa po të zbresësh, do t'i bashkosh të dy peizazhet në një, do të perceptosh natyrën të tërën, të plotë, të lidhur aq sa nuk të mjaftojnë sytë për ta pushtuar.

Ai heshti të mbushej me frymë.

— Tani dëgjo, — tha. — Unë jam fizikan dhe dikur punoja në spital. Bëja çdo ditë po atë punë, grafikë. Sot. Nesër. Pasnesër. Pas aparaturave regjistroja vetëm grafikë dhe nuk më interesonin njerëzit dhe sëmundjet e tyre. Unë shihja ndryshimet në formën e grafikëve dhe kjo që e vetmja gjë që më lidhte me të sëmurët që vinin çdo ditë për vizitë. Punoja dy-mbëdhjetë orë në ditë për një temë shkencore. Lodhja më jepte ndjesi të çuditshme. Herë-herë më dukej se të sëmurët vinin me ca lëvizje të drunjta, si të ngrirë, dhe dilnin po ashtu.

Që të gjeja pak çlodhje, shpesh rrija pranë mjekut, në dhomën e vizitave.

Mjeku ishte një burrë i vjetër, me sy të thellë dhe vetulla të rëna. Njihej si njeri kokëfortë, që nuk pranonte t'i ktheje fjalë. Më pëlqente ta shihja kur vizitonte. Nuk di të them nëse ishte mjek i zoti, por askush s'mund të ngjallte besim tek i sëmuri më mirë se ai.

Kur hynte ndonjë i sëmurë, e vështronte njëherë nga koka në këmbë. Pastaj kthehej pak mënjanë me sytë pjerrtas, sikur do të thoshte ndonjë shaka, po nuk fliste një çast. Vetëm kur ishte i sigurt se kishte gjetur tamam atë që duhej thënë, bërtiste fort, a thua se vazhdonte një bisedë të lënë përgjysmë.

— Pa hajde këtu! — Pastaj më drejtohej mua me zë të ulët. — Të thashë se do të jetë trembur si lepur? Kot trembesh, — i drejtohej pacientit, — se, një sëmundje aq e fisme sa ajo që pandeh se ke, nuk denjon të zërë mëlçinë e një sarhoshi! — dhe qeshte fort.

Unë shihja të sëmurin, të trembur, se si bindej e qetësohej si një fëmijë i lodhur, që vë kokën në gjoksin e babait. Ende nuk e kam kuptuar magjinë e atij njeriu. Ndoshta i donte shumë njerëzit.

Një ditë po rrija pranë tij kur hyri një grua. Vinte e zeshkët dhe e hollë.

— Doktor, — tha ajo, — unë kam kancer! — dhe ia nguli ata sytë e zinj.

Mjeku zgjati mjekrën dhe ngriti vetullat. Pastaj tha me zë të lartë:

— Atë e di unë, jo ti!

— Doktor, — tha prapë gruaja, — unë kam kancer. E di, ja këtu, kam një gjëndër, — dhe vuri dorën në gjoks. — E di, e ndiej këtu. — Sytë iu mjegulluan. Ajo u shkreh e tëra, aq sa mund t'i binte të fikët.

— Hajde këtu! — tha me zë të rëndë mjeku.

Ajo u drodh dhe me dy lëvizje u gjend pranë nesh.

Ai vuri dorën në vendin që i tregoi gruaja, e shtypi pak dhe qeshi. Pastaj u vrenjt.

— Budallaqe, — tha, — më ngrive gjakun. — Ngriti gishtin dhe trashi zërin siç i flasim një fëmije. — Që ta marrësh vesh, ti s'ke punë fare me mua. Ti ke punë me infermieren, e cila me një shiringë do të tërheqë një lëng të verdhë që quhet qelb. Po, meqenëse erdhe këtu, e kryejmë dhe këtë punë dhe i japim fund sëmundjes sate.

Gruaja rrinte me trupin përpara, e rrëqethur, e tejdukshme.

Mjeku mori shiringën dhe vetëm unë e kuptova se si iu drodh pak dora. Gruaja u zhvesh. Nuk kish-te asnjë druajtje nga unë. Ndoshta as më kishte vënë re fare. Unë shihja si i ndeheshin muskujt e hollë.

— Mos lëviz, — tha mjeku, — mos lëviz fare.

Tani ai fliste në tym, as që e dinte ç'thoshte. Maja u ngul thellë në mish. Unë shihja kurrizin e mjekut. Nuk ia shihja sytë. Damari i qafës i rrihte fort. Ai nuk po vendoste ta tërhiqte apo jo shiringën. Gruaja dridhej.

— Mjaft, — tha mjeku dhe filloi ta tërhiqte. Shiringa po mbushej me një lëng pa ngjyrë. Gruaja nuk guxonte të lëvizte kokën.

— E, — bërtiti mjeku, — ç'do të thuash tani?

Gruas iu prenë krahët dhe e lëshoi veten në kanape. I ndritën sytë nga lotët. Pastaj e zuri mjekun për qafe dhe nuk mora vesh si u gjend pranë derës. Duhet të gjejë një lëndinë të vrapojë, thashë me vete. Papritmas u kthye. S'dinte ç'të bënte, m'u vërsul mua me krahët lart sikur do të më përqafonte.

Mjeku nënqeshte me fytyrën nga muri, me mjekrën varur, duke larë duart. Në sytë e tij ishte hi-ja e shqetësimit që provoi aty pak më parë.

Ditët që pasuan rrija pranë tij me dëshirën e fshehtë e të kotë, që ta shihja përsëri atë grua. Të ndodh vetëm një herë në jetë, ndoshta kurrë, të shohësh gëzimin e një njeriu që i rikthehet jeta. Por ajo s'erdhi më. Kishte mbaruar punë me ne.

Ai heshti duke u munduar të kujtonte fytyrën e gruas.

— Dëgjo ç'ndodhi më pas, — tha dhe hodhi sytë nga dritarja. Bebëzat e hirta i lëviznin me shpejtësi.

— Një pasdite erdhi për vizitë një nuse e re. Ishte e mbushur, e bardhë, e qetë. Të dukej sikur e shihje gjithnjë pas një tyli ose reje. Nuk mund të dalloja ç'ngjyrë i kishte sytë dhe flokët. Ajo priste te dera.

— Hajde, nuse, ç'pret? — tha mjeku pa i ngritur sytë.

Gruaja u afrua pa u ndier.

— Çfarë ke ti, nuse?

— Kam një gjëndër, — tha ajo dhe vuri dorën mbi gjoks.

Mjeku ia pa gjëndrën, ia preku me kujdes dhe foli me zërin të zbutur:

— Hajde. — Ai mori shiringën.

Gruaja i vajti pas, me druajtje, e turpshme, si një nuse e natës së parë. Ecte lehtë.

— Mos ki frikë, — tha mjeku. Unë pashë që ishte i turbulluar.

— Zhvishu, — i tha, — të të shohim.

Ajo u zhvesh me kujdes, me lëvizje të bukura.

— Shtrihu këtu, — tha mjeku. I kishin humbur fjalët. Ai u përkul mbi të me shiringën në dorë. Ka frikë, mendova. Shihte gjoksin e bardhë me ngulm, sikur donte të zbulonte me sy ç'kishte brenda. Gruaja nguli sytë në tavan.

Unë qëndroja me një ndrydhje në zemër.

— Dëgjo, — nisi të fliste mjeku... po gruaja nuk e la të mbaronte.

— Doktor, nuk tërheq gjë, unë e dija. Mos u mundo kot...

— Dëgjo këtu, — i tha përsëri mjeku, — ka shumë raste pa qelb... këto punë i dimë ne...

— Mos u mundoni kot, — tha përsëri gruaja. — Më vjen shumë keq për ju... Unë e dija, e ndiej.

Ajo po vishej. Mjeku sikur harroi fjalët. S'dinte ç'të thoshte. Vetëm herë pas here përsëriste:

— Dëgjo, nuk është aspak ashtu, ka raste...

Gruaja ishte zbehur. Buza i dridhej lehtë dhe, duke u munduar të nënqeshte, tha:

— Jam vizituar dy herë. Në fillim më thanë se është gjëndër tuberkulare. Pastaj erdha këtu. I kam parë analizat dhe recetat, jam ndihmësmjeko.

— Bjeri t'i shoh, ç'të kesh, nuk mbahen recetat e analizat në xhep, — mjeku po bërtiste fort.

Gruaja hapi krahët dhe buzëqeshi sikur kërkonte ndjesë, me fytyrën të zvogëluar.

— Do të t'i sjell. Po gjirin s'dua ta heq, pa ditur nëse shpëtoj.

Mjeku iu afrua gruas, i zbehtë dhe foli nëpër dhëmbë, duke u ngutur, duke buzëqeshur:

— Ti, nuse, qenke shumë e ditur... Po nuk të lëmë të trazohesh në punët tona. Nesër do të shtrohesh... do të t'i bëjmë tërë analizat. Kemi parë edhe herë tjetër kështu si ti...

Gruaja mori frymë dhe buzëqeshi si një fëmijë e zënë në faj. Pastaj ndërroi mendje, vetullat e zeza iu puqën hark, u kopsit në gjoks dhe tha:

— Ju falem nderit. Ditën e mirë!

Dhe doli me atë ecje të lehtë, me një dridhje në supe, duke e lënë mjekun të habitur, të mjerë e të pa-

fuqishëm. Do të kishte qenë më mirë sikur gruaja të kishte ulërirë.

Pashë mjekun të ulej në karrige duke murmuritur me vete. Ndenji një çast, me kokën mbi gjoks, pastaj ai zgjati qafën dhe pa në regjistër adresën.

— Hëm, do ta gjejmë këtë grua... Diçka mund të bëhet, — tha. U ngrit, erdhi rrotull, me duart në xhepat e bluzës dhe shtoi: — Duhet ta gjej atë grua. Unë do ta shëroj.

— Kështu, — tha fizikani dhe mori frymë thellë. — Cila nga ato gra e donte më shumë jetën? Unë s'di të them dhe kjo më ka munduar gjatë. Tani që ka kaluar aq kohë, nuk arrij t'i ndaj ato dy gra. Në mendjen time i shoh si dy figura që shkrihen; duhet t'i shohësh bashkë që të kuptosh se janë një...

A R K I T E K T I

Zëri i Irmës në telefon m'u duk i ngashëryer.

— Sille pak projektin, të lutem. Babai do ta shohë.

Shtrengova kufjen.

— Si është?

— ... Ja, ashtu.

Nuk vazhdova më gjatë, mbylla telefonin dhe hyra në dhomë.

— Pse të deshën? — pyeti babai.

— Inxhinieri kërkon të shohë projektin.

— Si është?

— Duhet të jetë shumë rëndë...

Mora vizatimet dhe u nisa drejt shtëpisë së tij. Punoja që prej gjashtë muajsh për projektin e muzeut krahinor të Elbasanit. Ai ishte konsulenti im.

I kisha mbështjellë fletët me kujdes, duke zgjedhur ato që duhej të vija në krye. Doja me gjithë zemër që inxhinierit t'i pëlqente projekti, ndoshta mund t'i zgjatja orët e jetës, ose t'i lehtësoja vdekjen.

Në oborr ishte qetësi dhe nga dritaret nuk vinte asnjë zhurmë. Mbajta frymën dhe m'u duk se humba peshën...

Ngjita shkallët ngadalë dhe u çudita që munda të mendoja për këpucët me gomë.

Dera u hap pa zhurmë. Irma po fliste në telefon. Kishte përkulur trupin përpara dhe dëgjonte me vëmendje.

— Falemnderit shumë, — tha ajo me zë të ulët.

— Hajde. Pyesim çdo ditë nga komiteti i partisë, — tha, duke ulur dorezën.

Ajo kaloi përpara në korridorin e gjatë dhe unë e ndoqa pas. Më erdhi turp dhe ndjeva jakën e palltos të më bezdiste në zverk.

— Lëre këtu njëherë, — tha Irma dhe ma mori projektin. — Është në dhomën tjetër. — Shkova pas saj.

Më dukej se më ishin lidhur gjymtyrët dhe hidhja njëherësh këmbën e djathtë dhe dorën e djathtë. Në dhomën e inxhinierit ishte errësirë.

— Ulu këtu, — dëgjova nusen e djalit të madh.

Nëna e Irmës rrinte te koka e shtratit, krejt e heshtur, duke përgjuar. Mbase kishte ndenjtur ashtu ditë e net me radhë. Tani dukej e qetë, me fytyrën të bardhë.

Ajo ngriti kokën. Deshi të më buzëqeshte. M'u duk se këtë skenë e kisha parë edhe një herë, tamam kështu, dhe më kishin thënë po këto fjalë, po

kjo dhomë, kjo dritare... Ndoshta kisha lexuar shumë, ose kisha parë ndonjë ëndërr, apo mbase vuajtja e të gjitha grave që përcjellin të dashurit e tyre kishte hyrë në gjakun tim nga nëna ime dhe në gjakun e saj nga nëna e saj. Kështu duhej të kishte qenë që nga fillimi i jetës.

Inxhinieri ishte në shtratin e madh. Nuk kisha parë shtrat aq të madh. Trupi mezi i shquhej nën mbulesë. Flokët e bardhë e të butë i qenë hapur mbi jastëk. Faqet, sytë, buzët i qenë futur brenda. Merrte frymë me vështirësi. Irma thoshte se kishte shumë ujë në mushkëri. Mbjakta frymën dhe dëgjova një gërhitje me gurgullimë.

— Si je, moj çupë? — tha krejt papritur i sëmuri. Unë u drodha. Nuk prisja të më fliste.

— Mirë... Si jeni ju? — U afrova, i mora dorën dhe ia putha.

— Ej, mirë... dje isha më keq. Irma më mbajti... dje... nuk duronte dot... besoj se e hoqa të gjithë ujin... I thashë dhe doktorit... po të ketë prapë, e heqim... unë duroj,.. Kam lënë ca punë përgjysmë... vetëm Irma nuk duronte dot dje... po më mbajti mirë ama...

Fliste me dëshirë e me mundim. Vetullat e bardha i ngrinte nga meraku nëse e kishim kuptuar apo jo.

— Mos fol shumë, baba, se lodhesh. — Irma dridhej e faqeve i rridhnin lot ngadalë. Vetëm zërin e kishte të lartë, si zakonisht. Babai dëgjonte mirë.

— Jo, Irma, nuk lodhem,.. Po ti, moj çupë, si ia shpie? — m'u kthye mua,

— Ja, si Irma, punoj pak për diplomën, — u mundova të flitja me zë të natyrshëm.

Ai kërkoi t'i rregullonin jastëkun nën kokë. Pastaj e zuri kolla. Ra mbi jastëk pa fuqi dhe mbylli sytë. Dukej se u harrua krejt.

Ne pritëm me zemër të ngrirë sa të qetësohej. Inxhinieri filloi të merrte frymë ngadalë. Dëgjohej një si gurgullimë e vogël. Ndjeva ajrin e thatë në mushkëritë e mia.

Ndenjëm ashtu ndoshta pesë minuta, apo një orë, nuk di të them. Inxhinieri dukej sikur flinte. Pastaj ai hapi sytë ngadalë dhe na pa me radhë, sikur donte të na sillte ndër mend e të merrte vesh ku ishte.

— Je më mirë, baba? — tha nusja e djalit me merak.

Ai tundi kokën.

Nusja vinte rrotull, e mirë, e qetë, me një dhembje fisnike të thellë, që e fshihte me kujdes dhe dukej sikur përgjonte në hije. Me sytë të zmadhuar dhe buzët të shtrënguara, ishte ai një njeri që e ka harruar veten krejt.

Inxhinieri i bëri shenjë të afrohej dhe i foli me zë të këputur:

— Kur të bësh djalin, nuk do t'i vësh emrin tim... Çdo njeri duhet të ketë emrin e vet...

Ajo çoi dorën mbi barkun e bukur dhe tha me sytë tërë lot:

— Ti do t'ia vësh vetë emrin djalit... mos fol kështu, baba...

Në fytyrën e zbehtë, ku shquheshin eshtrat, u

duk një buzëqeshje e dhimbshme, sikur muskujt t'i tërhiqte diçka nga brenda. Ai u lëshua mbi jastëkë dhe mbylli sytë.

— Do të shohësh ndonjë fletë projekti? — tha djali i madh.

Unë u rrëqetha. M'u duk një shaka e përbindshme. Djali ishte ndehur me trup përpara.

— Ëh, po, po... — u përgjigj inxhinieri dhe filloi të çohet mbi bërryla. Ngjyra e trëndafilinjtë i vërshoi në lëkurën e hollë. Ai vrenjti vetullat, ashtu si bente kur niste nga puna vitet e shkuara. Ky shpërfytyrim më la pa frymë. Për një çast mendova se ai po bëhej mirë.

Djali ia vuri fletët përpara. Kishte marrë dy të mesit. Nuk qenë ato më të mirat. Ndoshta inxhinierit do t'i pëlqenin më shumë ato të fundit.

Djali po i tregonte me gisht.

— E sheh? Ja kati i parë... Ka dritë... — Ai s'dinte ç'të thoshte, i mbusheshin sytë me lot.

— Lëre, se i shoh vetë. S'di të më thuash gjë...

U ngrit mbi bërryla, më bulëza të vogla djerse në ballë dhe rreth gojës. Prej disa ditësh mezi dallonte njerëzit e shtëpisë. Po mblidhte në sytë e rruadhur fuqitë e fundit. Ngriti gishtin dhe e drejtoi nga fleta.

— Mirë... mirë... harqet janë mirë... tri, jo më shumë... Kështu i kemi përdorur se... tamam shqiptare... elbasanase... me hajat, me hije, me trapazan... harku është i bukur si qielli. Këtu hija është e thellë... shumë mirë. Në Elbasan ka diell dhe fryn erë... Rrofsh, moj çupë!

Ai u mendua, shkoi në hapësirë, duke u mbajtur me gishtërinj pas krevatit. U lëshua mbi shtrat pa fuqi. Po më binin djersë. Nuk do t'ia falja vetes kurrë sikur të kisha bërë diçka që të mos i pëlqente inxhinierit.

Në dhomë hyri një kushërirë me pamje gati për të qarë dhe iu vërsul Irmës ta puthte. Pastaj e ndjeu veten keq, tundi krahët dhe shkoi e ndenji pranë derës.

Inxhinieri hapi sytë përsëri:

— Vetëm se këmba e harkut është pak e dobët, duhet ta forcosh, të qëndrojnë mirë... ne i kemi pasur themelet gjithnjë të forta...

— Mirë, baba, ë? — Irma po qante pa zë.

— Ti, Irma, nuk më lë të punoj. Jo ashtu, bijë e babait.

Ai humbi përsëri dhe pas kësaj nuk u kthye më. Ne ndiem se kishte vdekur. Ishim të ngurosur, me një thikë në gjoks, me frymën pezull.

Shkoi një njeri që bëri dritë edhe në çastin e vdekjes.

E FSHEHTA E FOTOGRAFISË

Më ngarkuan të merresha me projektimin e një muzeu. Së pari mendova të vizitoja muzeun e qytetit, që ndodhej në një kodër të ulët. Një pyll i ri pishash vishte fagen e kodrës. Nëpërmjet filizave të njomë e plot lëng, aty-këtu nxinte ndonjë pishë e vjetër. Në mëngjes dhe në perëndim pylli ndërronte ngjyrë. Kalimtari i ngeshëm mbante këmbët.

Dita ishte e ngrohtë, ajri i lehtë. Qëndrova te kangjellat e muzeut dhe prita të shihja ndonjë njeri. Ndrininin fijen e holla të barit. Mbi shkallët e bardha rrinte një plak që lëmonte me thikë një copë dru. I thirra. Plaku ngriti pak kokën. Prita. Ai u çua ngadalë dhe hyri brenda, i kërrusur, sikur të donte të si-

gurohej nëse e kishte shtëpinë në rregull. Pastaj doli e m'u afrua me krahët e varur përpara

— Sot s'ka njeri. Janë në aksion. Edhe ajo vajza, Fili. S'ka kush të të dëftejë.

— S'ka gjë, xhaxha, i shoh vetë. Po të duash, ma hap pak derën.

— Nuk ka njeri, jo, hajde nesër, — ai po largohej. Pastaj qëndroi dhe u kthye. — Mirë, hyr, po mos nga gjë me dorë.

Ndoqa pas plakun në udhëzën e kopshtit. Ecja herë mbi bar e herë mbi pllakat e gurit dhe më dukej sikur toka lëkundej.

— Këtej, — tha plaku dhe ngjiti shkallët.

Kthente kokën nga pak që të shihte në e ndiqja. Kishte profil të mprehtë dhe hundë të drejtë. Po mundohesha të kujtoja fytyrën, ndryshonte shumë në profil. Plaku hapi derën e sallonit dhe ngriti perden.

— Sheh mirë?

— Po, të falem nderit. Ti, xhaxha, shko, po të duash, se i shoh vetë.

Isha në sallën ku qenë vendosur sendet nga koha e ilirëve. Më ka mahnitur gjithnjë arti i asaj periudhe. Qëndrova përpara statujës së një gruaje me flokët kurorë, me njërin krah të thyer deri në bërryl. Po vrisja mendjen të gjeja se në ç'pozicion do ta kishte pasur dorën. Papritur, mbi fytyrën e gruas ra një rreze dielli nga lart dhe u duk sikur mermeri u gjallërua. Ktheva kokën dhe pashë që plaku po shtynte perdet.

Plaku rrinte më tej, merrte frymë ngadalë, hiqej

sikur rregullonte diçka dhe më përgjonte mua. Mendova se ai nuk do të largohej, nga merakun se mos prekja gjë. «Duhet t'i shpjegoj për se kam ardhur», thashë me vete.

— S'janë gjë këto që sheh ti. Gurë që i kanë nxjerrë nga varret, — tha ai duke tundur kokën.

Sytë e thellë të plakut dukeshin të lotuar. Ai më shikonte me mirësi, por ende me dyshim, sikur të isha diçka për t'u vënë në peshë. Kaloi dorën mbi buzë dhe pyeti:

— Nga ç'vend je, moj bijë?

Unë i tregova emrin e qytetit jugor.

— Hajde të të shpie atje tek duhet, — tha.

Mendova se mund të ishte një trill i plakut, ose në muze ruhej diçka që nuk u tregohej të gjithëve. Ndjeva kënaqësi që ai më zgjodhi mua. Statuja e gruas m'u duk se buzëqeshi.

Shkova nëpër korridor pas tij. Ai ecte duke thyer gjunjët, me një mendim të vetëm në kokë. Në fund të korridorit tërhoqi një perde ngjyrë ulliri dhe hyri në kthinën majtas.

— Ja, këtu. Tek janë djemtë, — tha dhe tregoi me gisht një kornizë të madhe me fotografi. Ishin dëshmorët e rrethit.

Plaku lidhi duart dhe më pa ngultas.

— Sa vjeç je, moj bijë? — Ai zgjati qafën përpara, me sa dukej nuk dëgjonte mirë.

— Njëzet e një.

— Tamam, — tha plaku dhe më nguli sytë prapë.

Më kaloi një rrëqethje, sikur dikush të kishte lënë derën hapur.

— Ymeri ishte njëzet e një. — Ai vuri dorën mbi njëren nga fotografitë. *Ymer F., 1923-1944. Vrarë në betejën për çlirimin e Tiranës, 17 Nëntor 1944.*

Plaku nxori nga xhepi shaminë, iu afrua kornizës dhe zuri ta fshinte. Trupi i pakët i dridhej lehtë.

— Ke njeri tëndin këtu, xhaxha?

— Kam, — tha plaku, — mbesën, Ervehenë. Po dhe djemtë të gjithë të mitë janë. Tani s'i ndaj më. Shih mirë, shihu sytë djemve.

Plaku u largua duke kërcitur lehtë këpucët e lustruara për merak.

Nisa t'i shihja fotografitë me radhë. I pari ishte Avniu, me sytë në trajtë bajameje e me ballin të ngushtë; pas tij një vajzë me gërshetin mbi gjoks, Flora. Ishte e bukur. Pastaj me radhë, Ferhati, që qeshte si fëmijë dhe Bardhyli me flokët të ndarë në mes dhe veshë të mëdhenj. Pas tyre Ymeri. Fytyrën e kishte gjysmë në hije, të shihte ngultas, që poshtë vetullave të zeza. Vajza pranë tij, Erveheja, ishte e mallëngjyer. Më poshtë vinin tri sërë fotografish. Të gjithë ishin të mallëngjyer.

Diçka po lëngëzohej brenda meje dhe u hoqa më tej. A ishin të fejuar ata?! Në ballin e rrudhur të Ymerit qe fiksuar një mendim. Për një çast m'u bë sikur ai më ndiqte me sy.

U ula në stolin përballë kornizës me mendimin se fotografitë më komuniknin diçka, që s'po e kuptoja. «Shih mirë, shihu sytë djemve.» Më dukej sikur djemtë dhe të dyja vajzat më shihnin mua me sytë tërë dritë. Për një çast mendova se isha e vetme në

ndërtesën e heshtur dhe se duhej t'u bëja ballë shikimeve të tyre.

Shqetësimi po më kalonte në fronditje. Sikur të më pyeste dikush, nuk do të dija të thosha se çfarë po ngjiste me mua atë çast. U afrova përsëri te korniza dhe kalova lehtë-lehtë gishtërinjtë mbi xham, pranë fytyrave të tyre.

— Mos do të shkruash për këta? — tha ngadalë plaku. Ula krahët dhe, si e zënë në faj, qëndrova kokulur. Thashë: «po, do të shkruaj diçka.»

Plaku më shikoi si me dyshim, pastaj tha:

— Mirë, shkruaj, po shkruaje mirë, se edhe ti e re je, si këta. — Në rrudhën e prerë përgjatë faqes i rrëshqiti një lot. — E kam nga tensioni, — tha, — më kullojnë sytë. — Futi shaminë në xhep dhe tha prapë: — Do t'u hap pak perden djemve, t'u hyjë dritë.

Hapi dritaren dhe u afrova.

— Ajo vajza, Fili, nuk i di të gjitha. U thotë fëmijëve të shkollave se këta dëshmorët i kishin notat pesa, se mësonin e luftonin. Po Avniu një ditë vente në shkollë, dy ditë s'vente, se bënte dru të ndihmonte shtëpinë. E varën të ziun Avni, — tha. Plaku qëndroi me duart mbi bark dhe foli prapë: — Ky këtu, — ai vuri gishtin te fotografia e tretë, — nuk linte dy gurë bashkë. Të ka faj? Doli partizan pa i thënë njeriu dhe na vjen në çlirim e parë me kapelë mbi sy. Hiq dreq, thashë... Në mos qe dhe kjo, — ai tregoi fotografinë e vajzës pranë, — labe për kokë të labes. Këndonte më mirë se burrat. E sa për këtë, ky qe flori mbi kadife, — plaku vuri dorën mbi fotografinë e Ymerit. Ndjeva se po skuqesha.

— I pari qe në shkollë. Ua shkonte të tërëve, vetëtimë. E zeza Irfet, lante rrobat e botës, por e mban-te atë djalë sikur e nxirrte nga kutia. Me këto jaka dritë e këpucë të lustruara. U vra 'komisar në Luftën e Tiranës... Do të shohësh gjë tjetër, moj bijë?

— Do të iki tani, — thashë.

Ai më pa me vëmendje, psherëtiu dhe doli nga-dalë, duke tundur kokën. E ndoqa. Plaku qëndronte te dera me librin e përshtypjeve në dorë.

— Do shkruash ndonjë gjë këtu? — tha

— Jo, do të vij përsëri.

— Mirë, kur të duash.

Jashtë kishte shumë dritë. Shihja barin me kuj-des dhe më dukej se do të gjeja diçka në të. U pen-gova në një gur dhe ktheva kokën. Plaku rrinte në shkallë.

Qyteti ishte krejt i bardhë.

«Do të kthehem përsëri.»

Në krye të javës shkova përsëri në muze me ndjenjën e fshehtë e të turbullt se duhej të sqaroja diçka. Mbase diçka nga jeta e Ymerit dhe e sho-këve të tij si dhe një pikë tjetër, atë punën e feje-sës. Kjo më dukej diçka e panatyrshme dhe që s'mund ta bisedoja me njeri. Po plakun mund ta pyesja, qoftë edhe tërthorazi.

Ai më priti si mik, më mori në dhomë e më

gostiti me çaj. Në të ri të tij kishte qenë emigrant në Egjipt. «Do të shkruash për ta apo jo, bijë?» — pyeste ai, me syrin e tij që i lotonte vazhdimisht.

Plaku Ervehenë e kishte mbesë, ndërsa me Ymerin i kishin pasur shtëpitë më një strehë.

— Mbase deshe të të rrëfej ndonjë gjë për Ymerin, — tha.

E vështrova tinëz. Përse të më tregonte pikërisht për Ymerin?

— Ishte djalë që mendohej, ndryshe nga çdo djalë. Rrinte te kumbulla në oborr dhe shkruante vjersha. «Ç'mendoresh?», i them një ditë. Ai merr një gjethe kumbulle, e dredh në gishtërinjtë dhe më pyet: «Si e sheh këtë gjethe, xha Bastri?» «Jeshile e shoh», i them. «Unë e shoh të kuqe, — më thotë, — ja, vështroja damarët».

I hodha sytë nga Ymeri. Ishte aty, i bukur, i qetë, i thellë dhe dukej se vështronte plakun.

— Ai ishte flori safi. Njëzet vjeç qe. Që të dalë floriri, duhet situatë rëra. Shkon një dynja me rërë poshtë, po flori mbetet pak. Ja, unë do të jem shtatëdhjetë e pesë vjeç e, t'i shkoj në sitë ato vitet e mia, nuk mbeten sa vitet e Ymerit. Nganjëherë them që jeta të kish filluar më mirë nga pleqëria, të kishte kohë njeriu të mendohej për ato që bën.

Ky mendim i plakut m'u duk i çuditshëm. Po rrinim të heshtur.

Pashë plakun. I dridheshin duart.

— Na vinte në shtëpi nganjëherë pasdrekeve. Rrinte në vatër dhe mendohej. I ndritnin sytë. «Ç'mendon», e pyesja gjithmonë. «E sheh zjarrin si ndrit e si feks, xha Bastri? Ja, nga zjarri vjen drita.»

Plaku fshiu syrin.

— Ke parë ti, më bëri të mejtohem djali. Tërë natën pashë një ëndërr... Më bëhej se shihja diellin, po mbi tokë që natë. Si nuk feks dita, thosha, me tërë këtë dritë? Pastaj m'u bënë Ymeri me shokët, me urë të ndezura në duar që i dhanë dritë tokës. Ia tregova të nesërmen Ymerit. Më shikoi i çuditur dhe më tha:

«Paskëshim parë të dy të njëjtën ëndërr, xha Batri».

Plaku heshte një çast, pastaj tha:

— Një herë në javë djemtë mblidheshin në shtëpinë e Ymerit, — vazhdoi plaku. — Ai që kryetari. Hynin një nga një nga ana e kopshtit. Mëhalla përgjonte. Në krye të javës do të shpërthente një aksion. Lagjja jonë, strehë më strehë, i kishte çatitë të rënda. S'mbetej gjë e fshehtë nën çatinë e madhe të lagjes. Të trokitje në një dritare të kreut, vinte trokitja gjer në fund.

Atë kohë më rronte gjyshja, ishte mbi 90 vjeçe. Rrinte në anë të vatrës dimër behar. Trupi i kishte marrë ngjyrën e hirit. As dëgjonte, as shihte mirë. Një natë ndaj të ngrysur foli si e zënë në grykë:

— Xhokush është në derë.

Mbajta vesh i çuditur.

— Xhokush është në derë, të thom.

— S'ka njeri, moj nënë.

— Në derën e Irfetit.

— Po ti sikur s'dëgjon mirë, moj nënë?

Plaka u tund ndenjurr andej-këtej, qeshi dhe tha:

— Vetëm i vdekuri s'dëgjon, po nuk vdes, mor,

jo, — tha ajo me të qeshur. — Do shoh njëherë të përmbysset kjo jetë.

Djemtë u nderzën gjakun edhe pleqve. Mëhalla përgjonte, ruante djemtë e vajzat nga spiunët dhe patrullat. Bëja çudi kur shihja si kishte ndryshuar Irfeti. I ndritnin sytë, i këndonte puna në duar. Në shtëpinë e saj thureshin punët...

Plaku heshti të mbushej me frymë dhe m'u bë se po kërkonte diçka me sy.

— Një mbrëmje hyra në shtëpinë e Irfetit nga dera e kopshtit. Jashtë në oborr qe Avniu dhe një djalë tjetër me bluzë të kuqe e flokë të verdhë. Rrinin te pusi dhe shihnin njëri-tjetrin. Kokëverdhë vuri dorën mbi buzë:

— Më kanë dalë mustaqet, — tha, — shiko.

— S'shoh gjë, — ia ktheu Avniu. — Edhe në të kanë dalë, s'të duken se je balash.

— Ti s'ke fare.

Unë qesha dhe shkova padashur dorën mbi mustaqe. Më erdhi rëndë nga djemtë.

Pas një jave Avninë e varën te rrapi. Në drekë dhanë leje ta merrte shtëpia. E zbritën nga litari Ymeri, Erveheja dhe djemtë e tjerë. Avniu qe jetim, por u mblodh e tërë mëhalla. Te rrapi nuk qau njeri, po kur u kthyen në mëhallë, zunë të qanin të gjithë. Gratë hoqën shamitë nga koka. U bë kujë sikur të qe varur nga një djalë për derë.

S'kaloi shumë e Ymeri mori urdhër nga Partia të vente në mal dhe u hoq baza nga shtëpia e Irfetit. Po mëhalla merrte frymë fort.

Punova në muze tri javë për projektin. Ditën e fundit qëndrova gjatë para fotografive. Plaku më kishte treguar herë për njërin, herë për tjetrin dhe fizionomitë e tyre më ishin bërë tepër të afërta. Po tani ato më dukeshin të ndryshuara. Sytë nuk i kishin më të mallëngjyer. Prej tyre buronte një dritë tjetër, një gëzim i fshehtë për jetën.

Plaku më priste në kopsht. Ecte lehtë, me kokën pak të anuar, si një prind që i ka vënë fëmijët në gjumë. E ndieja se ai donte të dinte nëse do ta shkruaja librin, po nuk më pyeste.

— Pse s'ke dalë në pension, xha Bastri, — thashë unë. Këto ishin fjalët më pa vend që mund të thosha e përkërisht në çastin kur do të ndaheshim.

Plaku e kuptoi turbullimin tim, qeshi lehtë që të më ndihmonte, kaloi dorën mbi ballë dhe tha:

— Dal, po të dua, po mërzitem pa muzeun. Këtu e dhjetë vjet të shkuar vajta te kryetari i lagjes e i thashë se s'doja të dilja në pension. Po ç'do të bësh, o xha Bastri, më tha. Po ja, i thashë, të vete në muze. Edhe bahçen me portokaj do ta ndreq. Do ta mbaj të pastër e me dritë muzeun. Mirë, ec, më tha.

Plaku shkoi përpara.

— I pe portokajtë sa janë bërë? Njëri është dhjetë vjeç, njësh me mbesën time. Shejtania, vjen këtu për urim. «Sot kemi ditëlindjen, i thotë, të bëhemi njëqind vjeç.»

Plaku po qeshte ngadalë.

— Tani po shkoj, xha Bastri.

— Mirë, po na hajde prapë.

Zbrita nëpër rrugën e shtruar me gurë të bardhë, pa guxuar të ktheja kokën. E dija se plaku po më shikonte që nga shkallët. Poshtë shtrihej qyteti tërë dritë.

GURI I RITËS

S'kisha parë qiell më të kaltër e më të ndritur se atë verë në Himarë. Ditët ishin të nxehta, ndonëse nganjëherë një shtresë e hollë ajri të freskët të shkaktonte një drithërimë të lehtë. Po afrohej fundi i verës.

Mëngjeseve punoja mbi tablonë me bojëra vaji, ndërsa vonë, kur dielli ngrihej dhe ngjyrat ndryshonin, rrija me fëmijët që më rrethonin. Ata vinin fshehurazi dhe secili donte të më tërhiqte për të më thënë një sekret që duhej ta dinim vetëm unë dhe ai.

«Do ta vizatosh shtëpinë time?»

«Po shtëpia jote nuk duket.»

«Duket, ja ajo çatia pas lisit.»

«Mirë.»

«Po ta sjell nesër lopën këtej, do të ma vizatosh?»

«Po pusin e xha Petros?»

«Po shkollën?»

S'mund t'u thosha «jo» fëmijëve. Më duhej të futja në një gjysmë metri pëlhurë gjërat që donin më tepër dhe nuk e dija se si mund të përfundonte një tablo e tillë.

Unë qeshja dhe i shihja me radhë.

Kasjania i kishte sytë të gjelbër, Maros i mungonin dy dhëmbë, Bertit ia kishin qethur kokën me gërshërë dhish, Bebeja, Viroja, Rita...

Rita ishte ndryshe nga të tjerët. Flokëverdhe, me bishtat gati të bardhë dhe rrënjët të errëta. Rrinte mënjanë dhe nuk më kishte kërkuar t'i vizatoja ndonjë gjë.

— Pse e mbyll njërin sy kur vizaton? — më pyeti njëherë.

— Që të mbaj drejtimin.

— Me një sy shikon më mirë se me dy?

— Jo.

— Edhe unë ashtu them. Me një sy shikon vetëm gjysmën.

Me Ritën qeshë njohur një pasdite. Kisha dalë në breg të zija peshk. Mendoheja kot se nuk jam ndonjëfarë peshkatari. Në të ngrysur më ngeci grepi te gurët. Rrotull nuk dukej asnjë fëmijë që të më ndihmonte dhe desha s'desha hyra vetë në ujë. Filli ishte pleksur keq në leshterikët dhe thashë ta lija ashtu deri në mëngjes. Kur po dilja, pashë te gurët një vajzë të vogël. Ajo rrinte më këmbë, me duart në ije dhe priste.

— Të ka ngecur grepi?

— Ka ngecur.

— Të pashë, desha të të thosha qëparë, atje nuk peshkohet.

Vërtet, ajo kishte qenë aty. M'u kujtua koka e verdhë midis gurëve, që s'lëvizte, aq sa e kisha marrë për diçka pa jetë. Ajo kishte qenë aty dhe më ruante.

— Si e ke emrin?

— Rita. Margarita.

Më shihte që poshtë vetullave, pa lëvizur qepallat.

— Ta nxjerr unë grepin.

— Më mirë mos hyr se uji është i ftohtë. Nesër.

— S'ka gjë. Jam mësuar.

Ajo hyri në ujë, iu afrua gurëve, fiksoi vendin me sy, pastaj u zhyt. Në fillim pashë kurrizin e rru-mbullakët, pastaj atë tek rrëshqiste mes gurëve. Kishte një trup të bukur, të hollë, po të lidhur, me lëkurë të lëmuar. Mendova se s'mund ta zija me dorë, kishte lëvizjet e një peshku.

Ajo doli, duke mbajtur grepin lart dhe u mbush me frymë.

— Të lumtë, — thashë unë. — Hajde, Rita. — Po e tërhiqja fillin bashkë me të. Ajo afrohej, me sytë mbi ujë. Kisha zënë një vajzë deti.

— Të falem nderit, Rita!

— S'ka gjë. — Ajo u hutua dhe u zhyt përsëri në ujë. Këur doli, ishte e freskët dhe e qetë, sikur deti t'i kishte tretur çdo lloj druajtjeje.

— Do të të vizatoj ndonjë gjë?

— Të mendohem. Nuk e di. Tani ika se u bë vonë dhe më flet nëna. Natën e mirë!

E shihje çdo ditë në mes të gurëve tek kërkonte guaska, e përkulur, me majat e flokëve në ujë. Hynte në det me një fustan të hollë me pika të kaltra, që s'e hiqte kurrë, a thua se kishte lindur me të, si nim-

fë. Kur dilte, shkonte mbi një gur të bardhë të lëmuar dhe shtrydhte fustanin, pastaj hapte krahët dhe rrotullohej rreth vetes si balerinë. Mesin e shtrëngonte me një brez prej lëkure dhe në të mban-te thikën e vogël me dorezë briri, që i duhej për të nxjerrë patila.

Një ditë erdhi atje, ku punoja, me ca lëmshe të bardha në duar.

— Të rri këtu?

— E pse të mos rrish!

Ajo nuk foli, vetëm qeshi me anën e buzës. Më dukej se ishim bërë miq.

— Çfarë po bën ashtu, Rita?

— Dantellë. Do të bëj një rrjetë.

— Ç'e do rrjetën?

— Të zë peshk dhe astako. Do ta lidh tek ata dy gurët e kuq, se atje mblidhet peshk më shumë. Po ta hedhësh rrjetën në darkë...

— S'kam dhe aq besim tek ajo rrjeta jote.

— Po sikur të zë, do të besosh?

— Atëherë ndryshon puna.

— Mirë. Ku rrini ju, te Petro Zaloja?

— Po.

— Po sikur të të sjell astako, njëlloj është?

— Njëlloj.

— Mirë.

Rita nuk u duk dy ditë. Nganjëherë më bëhej se ia shihja kokën e verdhë midis gurëve, pastaj më humbiste prapë. Ditën e tretë në mbrëmje erdhi në shtëpinë ku rrija unë. Kishte lidhur një fjongo të kuqe në kokë, po flokët i kishte ende të lagur.

— Hajde, Rita, hyr!

— Ja, të kam sjellë një astako.

Ajo e kishte lidhur dantellën në katër cepat.

— Domethënë rrjeta punon!

— Hë... e beson tani?

— E besoj... Hajde të rrish pak.

— Jo, se do të shkoj të hedh rrjetën.

— Tani është vonë, Rita.

— Rrjetat në darkë hidhen. Po të zë peshk, mund ta pjek mbi tjegull dhe nuk shkoj për drekë në shtëpi.

— Unë them se vajzat duhet të shkojnë për drekë në shtëpi. Nëna mund të bëhet merak.

Ajo po mendohej.

— Mirë, unë them nganjëherë, kur të kem punë.

— Pse, ç'punë ke ti?

Ajo u skuq. Nuk donte t'i tregonte punët e saj...
U mendua dhe tha:

— Ta tregoj kur të zë peshk herën tjetër.

Mëngjeseve rrinim bashkë. Unë punoja tablonë, kurse Rita bënte dantellë. Kishte një projekt të madh në kokë.

— Çfarë do të bëhesh ti, Rita?

— Nëndetëse.

E pashë me kureshtje, i turbulluar nga bindja e saj prej fëmije.

Mbrëmjeve ajo vinte me dantellën të mbështjellë dhe më linte ndonjë gaforre ose guaskë. Nuk e kish-te zënë ende peshkun.

— Sot mbaroj rrjetën e dytë. Me një rrjetë peshku nuk zihet lehtë. Nesër në darkë do të vij te xha Petroja.

Të nesërmen erdhi vërtet, me një peshk të vogël,

të mbështjellë me letër. I ndritnin sytë.

— Tani e beson vërtet?

— Po. Tani them se je një peshkatore e vërtetë.

Rita qeshi. Tani ajo duhej të më tregonte atë punën e saj të fshehtë, mirëpo lekundej. Pastaj tha se ishte vonë.

— Po bëhet vonë vërtet, — thashë unë, sa për të thënë diçka dhe mendova se kjo fëmijë fshihte në shpirt diçka të bukur.

— Si do ta shikosh rrugën natën? — i thashë.

— Shoh, se i kam sytë si të maces, kështu më thonë të gjithë.

— Rri edhe pak, dhe do ta gjej atë të fshehtën tënde.

Kisha folur me vete nën zë dhe u habita kur pashë se Rita më kishte kuptuar. Në sytë e gjelbër në trajtë bajameje ishte ndezur një dritë e fshehtë. Ajo përdrodi flokët me gishtërinj, pastaj qeshi dhe më ktheu kurrizin.

— Mirë, hajde.

Vajza shkante përpara në udhëzën e ngushtë, ndalonte te ndonjë gur, kthehej të më priste dhe më zbardhte dhëmbët.

— Do të shkoj të marr thikën, — tha ajo.

— Mirë, shko. Po të pres këtu.

Rita iu ngjit bregut. Kur zbriste në det ose ngjitej nëpër gurë, i mbërthente gishtërinjtë e vegjël dhe mund të qëndronte në çfarëdo pozicioni, pa u rrëzuar, me lëvizje mjaft të zhdërvjellëta.

Ajo u kthye nëpër shtegun e bardhë dhe dukej se nuk shkelte gjëkund, në atë muzg që nuk ishte as dritë as hije. I ndriste thika në brez.

— Të zbresim nga rruga e shkollës, — tha.

Zbritëm në det. Rita kishte rrethuar me gurë një hauz nja tre-katër metra katrorë. Ajo u hodh dhe priti. Pastaj u fut në ujë deri në gjunjë dhe më tregoi me gisht ca njolla të vogla, të bardha mbi gurë.

— Ç'janë ato, Rita?

— Guaska.

— Te i ke vënë?

— Po. I kam rritur vetë. Këto nuk janë si të tje-rat. Do të më bëjnë perla.

— Kush ta ka thënë këtë, Rita?

— E kam mësuar në shkollë. Edhe gjyshi ma ka thënë.

Ajo mori sjë guaskë dhe m'u afrua. Pastaj e hapi pak me majën e thikës.

— Shiko këtu brenda. U kam futur të gjithave nga një qelq të vogël. Kjo është rritur pak.

— Sa kohë ka që i ke vënë qelqet?

— Dy muaj mbushen pasnesër.

Trupi i saj i imët e i lëmuar dridhej lehtë.

— Përse i do perlat? Ku mësove ti për perlat? — pyeta unë.

— I dua për shkollën, për ekspozitën. Mësuesja na ka folur për perlat. Thotë se deti ynë s'ka. Pse të mos ketë?

Iu afrova ta shihja në sy. Si kishte mbirë në kokën e saj të vogël mendimi të rriste perla?

*

* * *

Dy ditë më pas, tek punoja jashtë për tablonë, erdhi me vrap Viroja, vëllai i vogël i Ritës. I qenë

skuqur faqet dhe sandalet i mbante në dorë.

— Ç'ke, Viro, ku është Rita?

— Rita është sëmurë, digjet nga ethet, — tha ai.
Në sytë e mi u pakësua drita. Më befasoi lajmi.
Më ngjau sikur ishte zhdukur Rita.

— Po digjet... dyzet... më tha nëna hajde...

E zura djalin për dore, po nuk e mblidhja dot veten.

Djali fliste pa pushim.

— E ka zënë fruthi... Dje e zuri... Nëna i vuri lecka me uthull... por ajo dyzet... Rita tha të vije... se do të të thotë një gjë... Dritaret i kemi bërë të kuqe, edhe dritën, që t'i dalë fruthi Ritës... Sonte do t'i dalë, tha gjyshi...

Rita qe mbuluar me jorgan e velenxë të leshtë. Në jastëkun me dantellë i dukeshin vetëm maja e kokës dhe sytë e gjelbër, të ndritur. Te këmbët e shtratit dremiste gjyshi. Ai u ngrit i trembur:

— Hajde, mor br, na fal se të munduam.

— Njatjeta, gjysh!

— Njatjeta e mirë se ardhe! Një zot e di ç'i ka shkrepur në kokë. Do t'ia them piktorit në vesh, thotë. Rri këtu se unë po shkoj matanë.

Rita lëvizte nën jorgan.

— Si je, Rita? — Asaj i digjeshin balli dhe duart.

— Mirë jam, po kam vapë... M'i ke parë guasakat?

— Jo.

— Do të m'i ruash pak sa të shërohem?

— T'i ruaj, posi!

— Se mos m'i marrin! Si thua ti, a janë rritur perlat?

— Po, ndonjëra do të jetë rritur. Kur të shërohesh, do të vemi bashkë.

— Më jep fjalën se do të jenë rritur?

— Jo, fjalën nuk ta jap dot.

Ajo u kthye nga muri dhe zuri të qante. Mbuloi kokën, pastaj u zbulua fare, zuri të murmuriste për perlat që kishin ftohtë në det. Po i hipte temperatura. Mendova se isha ngatërruar fare rastësisht në një lojë fëmijësh që mund të përfundonte në dramë.

Hyri gjyshi dhe nëna e Ritës me një tabaka në duar.

— Na fal, — tha ajo, — na u prish mendja. — Gjyshi rrinte i përkulur si hark, i hutuar.

*
* * *

Një javë më pas Rita ishte ulur pranë meje, me fytyrën e vockël, të zbardhur nga dobësia, e krehur dhe e pastër.

— Pse nuk duken yjet ditën?

— Sepse dielli është më afër dhe ndriçon më shumë.

— Po sikur të hapim një pus të thellë këtu, dalim dot në anën tjetër të dheut?

— Nuk e hapim dot një pus aq të thellë.

— Çfarë po bën?

— Pikturoj detin.

Ajo zgjati kokën.

— S'e ke bërë mirë.

- Pse?
- Deti s'ka këtë ngjyrë! Ja, shikoje.
- Dje kështu ishte.
- Pse, vetëm për dje do ta bësh?
- Nuk dija ç't'i thosha.
- Më vizaton një perlë?
- Jo.
- Po pse?
- Se është shumë e bukur. Nuk e bëj dot.
- Do të gjejmë ndonjë margaritar?
- Do të gjejmë patjetër, të dhashë fjalën.
- Kur do të shkojmë?
- Nesër në mëngjes.

Të nesërmen dita qe e ngrohtë. Shkuam në breg të zënë për dore. Rita mbante në brez thikën e vogël me këllëf. Në tëmtha i bulonte djersë. Unë ndalesha që të çlodhej dhe ia ndieja se me sa vrull i rrihte pulsi i njomë. Përpiqte qerpikët, i dridhej trupi.

Kur arritëm te pellgu i rrethuar me gurë, ajo hoqi thikën nga brezi dhe e shtrëngoi fort në dorë. I qenë zbardhur gishtërinjtë.

- Kush do t'i hapë guaskat?
- Ti, se i ke rritur vetë.
- Mirë.

Rita hyri në ujë.

- Ke ftohtë, Rita?
- Jo. Cilat të hap në fillim?
- Të voglat.

Ajo filloi t'i hapte. Ua kruante mishin me majën e thikës dhe i hidhte në det.

- Kjo s'ka, është shumë e vogël, as kjo... as

kjo... edhe kjo s'ka se është e hapur, ka ngor-dhur...

— Po të mos ketë asnjëra, Rita, ç'do të bësh?

— Ajo uli krahët dhe më shikoi ngultas, me kokën të anuar. — Shiko se do të gjesh, — thashë unë.

Ajo hyri prapë, ngadalë, pa shpresë.

— Ta hap këtë?

— Hape me kujdes.

— S'ka.

— Tjetrën. — Ndjeva të më nxeheshin këmbët. Rita iu afrua asaj më të madhes. Kisha vajtur gjer në Vlorë për të gjetur një rruazë dhe ia kisha futur guaskës brenda.

— Kjo qenka hapur vetë!

Rita shihte nëpërmjet së çarës. Thika i ra në ujë. Ajo klithi dhe u hodh përpjetë, pastaj ma lëshoi guaskën në dorë.

— Ka! Shikoje, e ka brenda, e pashë!

— Hajde, Rita, merre thikën. Do ta hapësh ti!

— Mirë. — Rita po qante.

— Afrohu, shikoje.

Ajo futi kokën në ujë, fshiu hundët dhe m'u afrua, po nuk e preku me dorë. Ia nguli sytë rruazës dhe buzëqeshi.

— Të pëlqen, Rita?

— Po, shumë.

— Si e kishe menduar?

— Ja, kështu.

Ajo zgjati pëllëmbën e vogël të mbledhur si guaskë.

— Duhet të rrijë ende në ujë margaritari?

— Jo. Tani mund ta mbash me vete.

Rita vuri buzën në gaz, po lotët vazhdonin t'i rridhnin faqeve. E shtrëngoi rruazën fort në grusht dhe u ul te gurët. I hidhej gjoksi i vogël. Ajo ngriti sytë e ndritur.

— Margaritar do të thotë guri i Ritës?

— Po, ashtu duhet të jetë.

— Do ta çoj në shkollë.

Të nesërmen u nisa. Rita kishte dalë të më përcillte. Sytë i shkëlqenin.

*
* * *

Një ditë më erdhi në studio një vajzë, me trup të bukur dhe flokë të verdhë, të prerë shkurt. Ajo po qeshte.

— Më falni, — tha, — ndoshta nuk më mbani mend, ka kaluar shumë kohë. Jam Rita. Ju kujtohet?

— Rita! Vërtet!... Ke ndryshuar shumë... posi, Rita... vetëm se sytë i ke njëlloj.

Ajo qeshte dhe diç kërkonte në çantë.

— Ju kujtohet kjo? — mbante në dorë rruazën të shkuar në një fije peri.

— Sikur ka ndodhur dje. Sa vjet kanë kaluar, Rita?

— Dymbëdhjetë. Tani jam mësuese biologjie.

— Vërtet?

Ajo rrinte në këmbë dhe buzëqeshte.

Në studio kishte hyrë dielli, era e kripur e detit.

— Erdha t'ju shoh dhe t'ju kthej «margaritarin», — tha.

— Më vjen keq që të gënjeva, Rita, por atëherë s'mund të bëja ndryshe.

— S'ka gjë. Unë doja t'i bëja shkollës një dhuratë të çmuar nga deti.

— Ndoshta deti kishte ruajtur për shkollën diçka më të çmuar, — thashë duke qeshur. — Mbase një mësuese biologjie.

Ajo u skuq dhe i ndritën sytë. Pastaj m'u afrua dhe më zgjati dorën.

— Tani duhet të shkoj, — tha. — Po të vini në Himarë, do të shihni si e kemi ndryshuar shkollën.

— Do të vij patjetër, të shoh shkollën dhe detin.

E përcolla deri poshtë në rrugë dhe e ndoqa me sy tek largohej, duke fërgëlluar lehtë, si atëherë kur hynte në ujë.

M O T R A

Ardin nuk e kishin lënë as ta përfaqonte të motrën.

— Mos u afro, se i prish flokët dhe i zhubros fustanin, — i thoshin. Le që s'qe e mundur të çante rrethin e tezeve dhe të hallave, që i rrinin mbi kokë Emës e i zinin frymën.

— Lulet i ka më mirë këtu.

— T'i vëmë këto rruaza, apo këto?

— I kuqi i tezes është më i mirë, me refleks.

Emë i pranonte të gjitha pa kundërshtuar. U buzëqeshte të gjithëve njëllor; dukej sikur i kishin ngrirë buzët. Ndiente se kishte ndryshuar shumë me gjithë ato bojëra që i kishin vënë në fytyrë. Sytë nuk i kishte më të sajët. Ashtu, të

lyer me të zezë, i dukeshin të ftohtë, si një xham tepër xixëllues.

— E keni shëmtuar Emën, — tha Ardi.

Halla e madhe u kthye e skuqur.

— Eh, more djalë, s'gjete dot një fjalë më të mirë? Ne kemi që në sabah që japim e marrim.

— E keni bërë bojëra-bojëra Emën, — tha prapë Ardi.

Verën e kaluar ata kishin qenë në plazhin e Himarës. Ema dilte nga shkuma e valëve e qeshur, me flokët e lagur mbi supe, si një nimfë uji. Ja, ashtu duhej të shkonte nuse Ema. Ardit i mblidhej lëmshi në grykë. Shihte si në mjegull motrën e bardhë që zhdukej në largësi. Për pak mund të thërriste: «Lëreni motrën, se e mbyttët!» Ai po kapej me thonj pas kolltukut.

*
* * *

Ema rrinte në krye të tryezës, me babanë në të djathtë dhe të shoqin në të majtë. Ardi ishte në anën tjetër, i heshtur, me një regëtimë në zemër.

U ngrit babai të mirëseardhte dasmorët. I dridhej zëri. Pastaj u ngrit krushku i madh, me gotën në dorë dhe foli për jetën e lumtur që kishte përpara çifti i ri dhe fëmijët që do të vinin....

— Gëzuar! Gëzuar! Në dasmë të Ardit!

Një kushëri iu afrua Ardit dhe diç i mërmëri-ti në vesh.

— Çfarë? — tha Ardi.

— Thashë se kur njeriu është i gëzuar, duhet të pijë verë. Po kur është i gëzuar njeriu? Ta them unë, kur pi verë. Nuk e zgjidh dot kush vjen në krye, gëzimi apo vera. Ma zgjidh dot ti?

— Ta zgjidh. Vër në krye gëzimin.

Kushëriri qeshi kot dhe u largua.

Ema nuk fliste, dukej e paprekshme, sikur që futur në xham dhe kishte po atë buzëqeshje të ngrirë. Salla e madhe ndriçonte si nga një flakë e bardhë. Filloi orkestra, duke i grishur në dëfrim dasmorët e shumtë. Disa çupa e djem filluan të tundnin kokat e të lëviznin këmbët nën tryeza.

Çifti u ngrit të kërcente. Ai i gjatë, veshur me të errëta, vajza si një dritë e zbehtë. Një tango. Ai po thoshte diçka. Mbase fliste në tym. Ishte nata e tyre. Ajo murruriste përgjigjen me fytyrë të frymëzuar, duke harruar botën.

Ata u ulën. Ema dukej e lumtur. Ajo zuri ta shihte të vëllanë drejt në sy, si të donte t'i merrte leje që t'i gëzohej dasmës së saj.

«Gëzuar, Ardi!»

«Gëzuar, Ema!»

«E sheh këtë burrë që kam në krah?»

«Po.»

«Do të jetë burri im. Ti e di, e dua shumë, po nuk e di pse sonte kam frikë.»

«Lëri këto muhabete, Ema, mos u bëj budallaqe.»

«Po. Sonte nuk kam gjumë, do të presim sa të zbardhë dita, mirë?»

«Mirë.»

— Hajde, Ardi!

— Këtu, Ardi, këtu!

Ardi kishte qëndruar me topin në dorë dhe koka lart. Shtrinte krahët e nxirë në një anë, pastaj i ulte dhe i shtrinte prapë anej nga e the-rritain. Kishte zgjatur qafën me muskujt e hollë që dukej se do t'i këputeshin dhe mundohej të shquante zërin. Ndenji pak kështu, pastaj u hodh lart mbi një këmbë, lëshoi topin dhe u kthye të shihte nga dëra e oborrit.

— Ema! — thirri.

Dëra kërciti dhe u hap pak. Në të çarën e saj doli një gërsHet i vogël, i verdhë dhe një gju i hollë.

— Ema, dil! — thirri Ardi.

Ema doli e tëra dhe filloi të hidhej me një litar me dorëza të kuqe, hop, hop, hop, pastaj qëndroi me krahët hapur dhe fytyrën në diell. Ai u afrua me vrap dhe i mori dorën.

— Mos, zogu i vëllait, se të kap zemra.

Ema lëshoi litarin dhe me gishtin e vockël i fërkoj flokët sipër veshit, ku shndriste një vijë e hollë djerse.

— Të hidhem pak, pak fare, një herë për ty, një herë për mua?

— Mirë, — tha Ardi dhe u rruzh në fytyrë.

Ema filloi të hidhej, në fillim ngadalë, pastaj shpejt. Ardi e shihte me vetullat të mbledhura.

Emë fliste dhe merrte frymë me zor, me faqet të skuqura:

— E di, Ardi?... Më duket se... ti po hidhesh... hop, dhe unë rri në vend... edhe pemët... Ardi... hidhen,... edhe qielli...

— Mjaft, Emë!

Atë u zunë për dore dhe ikën ngadalë. Të mëdhënjtë thoshin se Emë kishte një vrimë në zemër. Si ishte kjo vrimë kështu? Ardi ia shtrëngoi dorën fort dhe mprehu vetullat, si një njeri që ka marrë në mbrojtje dëlirësinë e botës.

— Do të mbledhim yje sonte, Ardi?

— Po, — thoshte Ardi dhe afroheshin te pellgu i vogël, i gjelbër, ku pasqyrohej ylli i parë i natës.

— Ja ku është, — thoshte Emë dhe ngrinte gishtin në qiell, pastaj e ulte në ujë. Ardi afrohej në vijën e drithëruar të ujit, lagte majat e gishtërinjve, hapte krahët dhe priste pak.

— Aty rri, Emë!

Pastaj ecte ngadalë dhe rreth këmbëve të holla formoheshin rrathë që zgjeroheshin dhe i bënin yjet të dridheshin. Ndalonte dhe afronte në faqen e ujit duart. Kur i dukej se e kishte kapur yllin, kthehej me axitim, me duart përpara, me gishtërinj të shtrënguar dhe thërriste:

— E mora, Emë, hapi duart!

Vajza hidhej përjetë, me pëllëmbët të zgjatura.

Kur vinte nata, shkonin në dhomën e tyre të vogël. Flinin pranë. Ai i mbante dorën në qafë, atje ku i rrihte damari dhe rregullonte të rrahurat e zemrës së tij me të sajat. Ndiante t'i zgje-

rohej kraharori dhe nuk ngopej me frymë. Pastaj ia kalonte dorën mbi zemër, në atë kraharorin e vockël e të lëmuar dhe flinte pa frikë. Vajza ishte shtatë vjeçe dhe djali dhjetë, megjithatë besonin se kishin lindur të dy njëherësh.

Një ditë babai e mori Emën për dorë dhe i tha Ardit se do të shkonin të tre në spital. Babai fliste, po djali s'dëgjonte më. Herë pas here i hynte në vesh ndonjë fjalë se Ema do të shërohej dhe, kur të dilte, do të luante e do të hidhej në litar sa të donte. Djali e mbante kokën ulur dhe shihte anash me mosbesim. I dukej se po ia merrnin motrën...

— Baba, të rri edhe unë?

Babai qeshi. Ç'kishte këtu për të qeshur? Nuk do të fliste më. Duhej t'i zgjidhte vetë punët e veta. Zuri të vështronte me kujdes dyert dhe qoshet sikur po bënte një plan të madh. Le të qeshte babai. Të shohim.

Pastaj Emën e futën në një dhomë të pastër dhe i veshën një palë pizhame me vija që i rrinin të mëdha. Ai nuk ia lëshonte dorën dhe ndiente një shtrëngim në grykë, po i ngjiteshin lotët. I shqeu sytë sa munda, që të mos i rridhnin. «Ah! Vetëm të mos derdhen», lutej dhe shtrëngonte fort dorën e Emës. Babai buzëqeshtë, edhe infermierja, edhe ato dy vajzat që ishin ulur në shtratin tjetër buzëqeshnin. Sytë iu mjegulluan. I du-

kej sikur shihte pas një xhami të lagur. Ndjeu ta guduliste diçka në cep të syrit. Kaloj dorën me shpejtësi. Atë çast shihte qartë dhe u çudit që asnjëri nuk qeshte. Ashtu i qe dukur. Bile ata të katër qenë ngërdheshur sikur do të qanin. Ndjeu të lehtësohej. Babai shkoi dorën në flokë dhe iu afrua ngadalë.

— Shkojmë tani, Ardi?

— Mirë...

— Hajde, Ardi, lëshoje pra!

Ai mbante ende të shtrenguar dorën e Emës dhe nuk e lironte dot. Iu kujtua se kështu i kishte ndodhur njëherë në det dhe kësaj i thoshin ngërç. Ema tërhoqi dorën.

— **Shko tani, Ardi!**

Rrugës babai nuk foli, vetëm i mbante dorën në sup dhe ndizte vazhdimisht cigare.

*
*
*

Ardi numëronte ditët me gishtërinj, tri herë, pesë herë. Ndiante se ishte lidhur me diçka të re, të fshehtë. Erdhi koha të mendoj thellë për Emën, thoshte, dhe mbyllej në dhomë, sikur do të kryente ndonjë punë.

Një ditë babai tha se do ta nxirrnin Emën nga spitali. Ishte shëruar. Babai kishte folur me zë të ulët që të mos i shpërthente gëzimi, e pastaj qe ulur në kanape me duart rreth gjunjëve e me sytë të ndritur. Ardi pa tronditjen e thellë që kishte

jetuar babai ato dy javë të kaluara. Mamaja fshiu sytë dhe qeshi.

Të nesërmen shkuan në spital. Ardi shtrëngonte në dorë rrobat e Emës dhe herë pas here u merrte erë. I dukej se babai ecte shumë ngadalë.

Ata pritën shumë kohë te dhoma e mjekut. Ja tani, thoshte me vete djali, sa të numëroj deri në njëqind.

— Ardi! — dëgjoi zërin e babait. — Ja Ema!

Ardi u drodh, nuk e priste atë çast, nuk e kishte zemrën gati. Iu mbushën sytë. I dukej sikur i kishin lënë një këngë përgjysmë dhe ishte i sigurt se do të bënte një zbulim. Përmes lotëve pa sytë e Emës që nuk ishin më të rrumbullakët dhe ndjeu t'i afrohej koka e vogël me kaçurrelat e verdha. Ai e shtrëngoi fort.

— Si e ke zemrën, Ema? — Ai zgjati dorën ta prekte në kraharor.

— Shumë mirë, — tha vajza. Ajo i mori dorën dhe uli sytë e skuqur.

Atëherë kuptoi se motërza kishte filluar të rritej dhe qau ngadalë, me mallëngjim, pa i fshehur lotët.

*

«Gëzuar, Ema, të trashëgohesh!»

nda dhe u ngjita të shihja kanarinat. Nga dritarja dukej rruga e njomur, e fshirë. Pata dëshirë të fluturoja si në fëmijni. U hodha nga dritarja e zbrita në rrugë. Pastaj vajta e trokita përsëri në derë.

— Hajde, — tha halla, — erdhe, biro? Miserdhe!

— Mirë se të gjeta! — Unë po qeshja.

Halla më pa me njërin sy të mbyllur.

— Të plastë koka! Thashë se qe Bardhyli. S'i le këto edhe tani që u bërë sa një fik muri! Ec e lahu, se u bë uji valë.

Banja ishte nën rrugë dhe dëgjoja zërat e fëmijëve sipër kokës.

— Ku është xha Abazi? — i thirra hallës.

— Vajti nga Haliti se kishte plakën sëmurë.

— Pse, ç'ka plaka?

Halla filloi të qeshte.

— I kishte dhënë doktori shurup për kollë. Por ajo u mërzi të lugë-lugë. Kollë s'kishte më. E bëri ilaçin përshesh dhe e hëngri të gjithë, që të mos ventë dem. Fjeti tri ditë, i ndenji doktori te koka. Po tani u përmend... e hodhi dhe kësaj here.

Halla vazhonte të qeshte me zë.

U lava fort duke u fërkuar me sfungjer, po, sido që të lahesha, e dija se halla do të ma shihte zverkun me marifet, si dhjetë vjet të shkuar.

Ndenjëm të dy mbi sofa përpara shtëpisë.

— Ç'po bën me atë lesh?

— Ja, desha t'i bëja Abazit një fanellë ta mbajë në mish, se është mësuar ai.

Ajo hodhi gjalmin në qafë dhe vazhdoi të thurte trikon. Herë pas here çonte kokën nga pas që

të tërhiqte fillin. Po e shihja me vëmendje. Halla kishte një shenjë rreth gushës që nuk më besohej t'ia kishte bërë filli.

— Të të pyes, — thashë unë, — ç'e ke atë të djegur në gushë?

— S'ma kishe parë ndonjëherë?

— Ta kam parë gjithnjë, që kur kam lindur, — thashë i penduar. Halla kishte ngritur vetullën, gjë që tregonte shqetësim të thellë. Po habitësia me veten, që s'kisha pyetur kurrë për atë vrage të thellë rreth qafës së saj.

— Shenjën ma kanë bërë në burg, — tha halla. — Më zunë një ditë që kisha zbritur te Xhe-xheja të merrja ndihmat për partizanët. Më morën në pyetje, pastaj më plasën në një qeli, në bodrumin e një shtëpie që e përdornin si burg.

Ajo foli me sytë përdhe, pastaj drejtoi trupin sikur aty përpara të qe shfaqur një gjarpër që e shihte vetëm ajo. Sytë iu bënë të hirtë dhe murruri diçka. U kthye nga unë dhe më pa gjatë. Halla do të më tregonte gjëra që s'i kisha dëgjuar më parë...

Ata ishin tre veta. E dija gjithnjë kur do të vinin të më merrnin në pyetje. E kishin zyrën sipër qelisë sime. Ata vinin rrotull dhomës disa minuta, duke trokitur takat e duke shtyrë karriget. Dërrasat e tavanit kërcitnin sikur thyheshin kocka. Pastaj dilnin me radhë dhe unë i ndieja hapat derisa shuheshin në korridor. Njëri duhej ta kishte këmbën të drunjtë.

Ditën e parë e kam gjithnjë në sy. Në krye hyri një gjerman i gjatë, rreth pesëdhjetë vjeç. E dëgjova që shfrynte e fërshëllente nëpër shkallë. Kishte një kokë të gjatë e të verdhë, si kungull dimërak, me veshë të mëdhenj, që i lëviznin si të një kafshe. Ai u rrotullua te dera, kërciti takat dhe u ra me kamxhik çizmeve. Pastaj priti aty sa të hynin dy të tjerët. Njëri që i ri, kurse tjetrit nuk ia dalloja dot fytyrën. Duhej të që ai me këmbën e drunjte.

Gjermani me kokën si kungull, si bëri edhe ca lëvizje nëpër qeli, rrahu edhe një herë çizmet dhe ngriu pranë murit. Sec bërtiti me një zë prej femre. I riu erdhi e qëndroi para meje. Mund të ishte tetëmbëdhjetë vjeç, me buzë të kuqe të fryra si të një fëmije dhe flokë të verdhë. Ngriti kokën dhe unë pashë si i ndryshoi fytyra. Sytë iu rrumbullakosën dhe mjekra iu zgjat.

Gjermani te muri e mbështolli kamxhikun ku-lar rreth çizmeve dhe nxori dy dhëmbët e parë si të një brejtësi.

«Partizane, eeh!»

Ai ma lëshoi frymën drejt e në fytyrë. M'u ngrit të vjellët. Unë kam qenë vajzë e fortë, por erën e gelbësirës nuk e duroja. Ai me këmbën e drunjte bëri përpara, gjithnjë duke e mbajtur fytyrën në hije dhe filluan pyetjet. Donin emrat e shokëve të njësitit. Më habiste ai me këmbën e drunjte, që fliste një shqipe të shtrembëruar. Për disa çaste u hutova, pastaj tingujt e zërit të tij më kujtuan diçka. «Urdhëroni, kashe bajer, më të mirat në botë... si është zonja?... i puthim do-

rën zonzës nënë... Do të vijmë patjatër.» Ky ishte zoti Aleks, farmacisti, që qe zhdukur para kapitullimit të Italisë. Fëmijët kalonin gjithnjë me druajtje rreth tij kur dilte në rrugicat tona duke hedhur këmbën e drunjtë. Kishte ardhur aty nga viti 1937. Po, se nga, nuk dihej. Jetonte sipër farmacistë me motrën, një grua të ve, që dridhej nga drita dhe rrinte tërë kohën me perde mbyllur. Pastaj u zhdukën... Si nuk e njoha kur hyri!

Gjermani i vjetër, duke më shikuar me vërejtje, pyeti diçka farmacistin, i cili foli shpejt, me frymën të mehur, duke lëvizur nga vendi. Gjermani i vjetër u mendua, mbase dyshoi diçka për farmacistin, pastaj u kthye befás, ia la kamxhikun në dorë të rikut dhe filloi ta nxiste me fjalë që më ngjanin si lehje geni.

Oficeri i ri lëvizi trupin si i zënë prej ngërçit. Ai po më shikonte tepër i habitur. Befás u ngrit në majë të gishtave, çoi një rën këmbë prapa, tundi kamxhikun në erë dhe rrahu dyshtemënë, si zbutësit e kafshëve. Kamxhiku m'u pështoll si zjarr rreth qafës dhe u plasa në dyshtemë. M'u duk sikur koka m'u shkëput nga trupi. Dëgjova plakun që qeshte sikur e guduliste njeri. Ai që rrinte në hije, lëvizi këmbën e drunjtë.

Gjermani i ri më erdhi rrotull, sikur të zgjidhte vendin dhe më goditi në gjoks. Më tutje nuk pashë, se më ra të fikët. Kur u përmenda, nuk lëvizja dot. Gjermani, ai i ri, qëndronte pranë dritares me hekura, me sytë në tavan. Kamxhiku e kishte varur në mur. Plaku rrinte pranë derës me një pozë sikur do të dilte në fotografi. Pas pak ngjiti shkallët duke qeshur. Zoti Aleks u vërtit

mbi këmbën e drunjtë me nervozitet, që të ndiqte plakun. Nuk po e kuptoja se si i ngjiste shkallët; dëgjoja rrahjen e rëndë të drurit tok...tok, dhe më pas kuisjen e dërrasave. Prej andej erdhi një trokitje. Ishte plaku që trokiti në dysheme. Gjermani i ri u çua dhe eci ngadalë e me dyshim drejt kamxhikut. Pastaj bëri përsëri ato lëvizjet e zbutësit të kafshëve, që i pëlqenin aq fort plakut. Filloi të më binte duke u sjellë rreth meje. Më dukej sikur përgjatë trupit diçka e zjarrtë më rripte mishin. Godiste ku mundte. Pas tri goditjeve rashë si e vdekur në dysheme.

Nuk e mbaj mend sa ditë qëndrova mbyllur në atë qeli. Shokët më thanë më pas se kisha ndenjur dy javë. Më rrihnin dy herë, në ditë, pastaj atë më këmbën e drunjtë më mjekonte që të më rrihnin prapë. Kërkonin emrat e shokëve të njësitit gueril.

Shpesh e kisha të vështirë: fillonte të më mungonte ajri si në fund të detit dhe më dhimbnin mushkëritë. Po jeta i ka rrënjët thellë. Nganjëherë arrija deri të dritarja e vogël dhe mërrja frymë. Ndiheja erën e dheut në mushkëri dhe fillonte të më rrihte zemra fort. Në mëngjes vinte erë e lagësht, në drekë ajri ishte i thatë dhe në darkë zbutej. Që atëherë më ka mbetur zakoni të fle me dritare hapur...

Halla heshti dhe hodhi flokët prapa. Në muzg fytyrë e saj m'u duk fare e re. Me hundën pak të gjatë, me gojën e madhe, me sytë të tërhequr poshtë dhe nofullat të gjera, nuk mund të dalloja në kishtë qenë e bukur apo e shëmtuar. Mbase këtë s'e kishin zgjidhur dot as ata që e kishin njo-

hur në rini. Më hodhi një vështrim të gjatë dhe nisi përsëri:

Ata vinin përherë të tre, si gjithnjë, me të njëjtat lëvizje dhe thoshin të njëjtat fjalë. Darkave më lidhnin te dritarja. Dhe atë mëngjes, si zakonisht, më zgjidhën, më lagën me ujë dhe filluan pyetjet. Nguteshin, donin të mbaronin punë.

Ndaj të gdhirë kisha dëgjuar krisma të largëta. Krismat ishin afruar njëherë nga veriu, pastaj nga lindja. Nga muri tjetër nisën trokitjet me forcë. Prej dy ditësh ndieja një dridhje të lehtë të tokës.

— Së shpejti do t'ju vijë fundi, — thashë dhe u çudita. S'kishu ndër mend të flitja.

Zoti Aleks, që rrinte në hije, lëvizi këmbën e drunjtë dhe nxori në dritë vetëm hundën, pastaj përktheu gjermanisht fjalët e mia.

Gjermani i moshuar foli me kureshtje:

— Nga do na vijë? — përktheu zoti Aleks.

— Nga partizanët.

— Ku e di ti?

— E di, edhe ju e dini! — Ndieja një qetësi të thellë, kënaqesha me fjalët e mia. — Ti do të vdesësh i pari, — i thashë farmacistit, i cili kishte dalë nga hija.

— Pse?

— Do të të vrasë gjermani.

Ai lëvizte si një pupac. Pastaj filloi të kruhej në gjoks.

— Më njeh ti, bushtër, mua?

Sharjet e tij nuk më bënë përshtypje, lëpiva buzët dhe thashë:

— Të njoha që ditën e parë, zoti Aleks. Jam mësuesë këtu që nga viti 1942.

Ai nuk tha gjë. Filloi të dhaste. Pastaj iu afrua gjermanit dhe i foli me zë të ulët. Mbase i tha të më varnin.

Në mbrëmje, si zakonisht, më lidhën pranë dritares, po këtë radhë me një kular hekuri në qafë, shpikje e gjermanit plak. Më dukej si i dhëmbëzuar. Ndenja tërë natën me kokën drejt, me frikën se mos më pritëshin damarët e qafës. Nga ajo e kam shenjën.

Luftohej brenda në qytet. Krismat dëgjohe-shin afër. Shpërthenin bomba dhe ndriste qelia. Ndëjeja gjakun e ngrohtë të më derdhej nga plaga në gjoks e në kurriç e të ngrinte ngadalë.

Ndaj të gdhirë luftohej rreth burgut. Njoha zëra të afërt, m'u duk se binaja e vjetër prej guri e burgut po çahet nga shpërthimet. Më hidhej zemra sikur do të më dilte nga krahërori, më rridh-nin lotët, po mendjeën e kisha në vend, e mbaja kokën drejt, që të mos më prekëshin damarët. Pastaj dëgjoja zërat e shokëve të shkallët, m'u duk se u hapën muret dhe pashë qiellin e lartë, të zjarrtë...

Zoti Aleks u gjet i varur në dhomën e tij. Këmba e drunjtë i kishte rënë përdhe. Gjermani plak kishte mbetur mbi tryezë me një plumb të shkuar tejmatanë kokës. Gjashtë oficerë të tjerë i dërguan në gjyq po atë ditë. Të nesërmen në mën-gjes i çuan para burgut për t'i pushkatuar. Po mblidheshin njerëz. Ca fëmijë ngjiteshin në mure.

Komandanti i togës së pushkatimit, një djalë

i ri, me mustaqe të zeza dhe me këmishën zbërthyer mbi gjoks, ishte i nervozuar. Fshinte pa ndërprerë zverkun me shami.

Gjermanët qenë vënë në rresht. Në krye vinte një oficer i trashë, me syze të gjelbra dhe faqe të varura. Pas tij një grua me buzë të holla, të shtrembra dhe vetulla të ngritura hark me përçmim. Ishte e thatë dhe kostumi i zi sikur e trengonte edhe më të hollë se ç'qe. Pas saj vinin gjermani i ri dhe tre oficerë të tjerë, që shikonin andej-këndej.

Gruaja bëri një hap përpara dhe tha me zë të çjerrë:

— Ne jemi robër. S'ka ligj që na pushkaton. Komandantit i kërceu damari në ballë dhe, me nofulla të shtrenguara, foli:

— Kërmë, ju jeni kriminelë lufte të dënuar me pushkatim nga gjyqi i popullit. Gjidi dosë! Pastaj u kthye nga toga.

Gjermani i ri rrotullonte sytë si t'i qenë këputur damarët. Pastaj u ul përtokë, i mbuluar në djersë, me duart rreth gjunjëve që i dridheshin.

Gruaja u tërbua. «Klauss!» — këllën ajo. E kapì nga jaka.

Komandanti i togës ngriti buzën me neveri dhe kaloi rreth qafës rripin e automatikut.

KENGA E HANUSHES

— Sonte bashkë do të vemi në dasmë, — më tha Bedoja. — Martoj nipin, djalin e motrës së madhe, të Hanushes.

Ishte e vështirë ta kundërshtoje Bedon. Të shihte me ca sy aq të çuditur, sa të detyronte të ndërroje mendje menjëherë.

— Të trashëgohet!

Ai ishte një pëllëmbë më i lartë se unë dhe më dukej gjithnjë sikur rrija në hije. Eliste pak. Qe burrë i rëndë, por i kishte mbetur ende të qeshurit e një fëmije. Rrudhte hundën, mbyllte sytë dhe shkundej i tëri sikur do të mekej.

— Hanushja dhe xhaxhai do të gëzohen (shumë. Këtu pas e kanë shtëpinë.

Ai ecte një hap përpara, sikur zgjidhte vendin dhe kthehej përgjysmë nga unë.

— Ka marrë një goxha vajzë, mëson për veterinare, vitin e fundit bën. Nënë e ka mësuese, babanë oficer. Janë familje e mirë.

Shtëpia ishte e vogël, dykatëshe, me çati të murrme, me shkallë me parmakë hekuri stil rokoko. Dritaret e gjata e të ngushta dukeshin si të hapura me thikë. Një vajzë e re nxori kokën, na pa dhe hyri përsëri brenda. Më mbeti në sy vezullimi i flokëve të kuq, si drita e një fari në errësirë. Ndjeva të më ftoheshin duart.

Në oborr kishte njerëz. Tre djem rripnin një qengj. Gratë gatuanin e u bërtitnin fëmijëve duke u futur ndonjë patatë të skuqur në gojë. Nja dy mace vinin vërdallë kazanëve, qeni rrinte te dera me veshët lart e gjuhën jashtë.

Bedoja vuri dorën pas kokës dhe thirri:

— Hanushe Zoto!

— Lepe! — Nga dhoma erdhi një zë i fortë gruaje:

— Dil se të kam sjellë një mik.

U përplas një derë dhe kërcitën dërrasat nga ca hapa të shpejtë.

— Ndonjë ditë do të shembet kjo shtëpi, — tha Bedoja.

Ajo doli në derë me përparësen lidhur në brez dhe mëngët përveshur.

— Hajde, xhan i motrës, miserdhe, miserdhi miku!

Me trupin e gjatë e të plotë, ajo m'u duk e re. I zbriti shkallët dy nga dy dhe erdhi e më shtrëngoi dorën. Kishte sy të zinj, me qerpikë të dendur dhe vetulla të trasha. Shihte paksa vëngër me syrin e majtë, sikur përgjonte.

— Urdhëroni e mirë se erdhët! Xhaxhait do t'i bëhet qejfi shumë.

— Më falni, — thashë unë, — erdha kështu...

— Pse të të fal, or mik? — Ajo qeshi me dhëmbët e mëdhenj e të bardhë, sikur t'u kishte shkuar sipër uji i burimeve.

Hanushja duhej të ishte mbi pesëdhjetë vjeçe. Rreth syve dhe në qafë kishte ca rrudha të holla e të dendura. Aty qenë shënuar vjetët e saj. Flokët e mbledhur nga pas i qenë zbardhur vetëm te rrënjët dhe balli i dukej më i lartë. Në të qeshur i ngjante të vëllait.

— Vemi lart, urdhëroni, — tha dhe ngjiti shkallët duke shkelur me majat e gishtërinjve si alpiniste. Në pulpët dhe shpatullat e rrumbullakëta dukej se fshihte një energji të madhe.

— O xhaxha, — foli Hanushja që jashtë, — ngrihu, se na ka sjellë Bedoja një mik.

— Ja, u ngrëçë, — u dëgjua plaku.

Ai qe ulur në një minder në krye të dhomës dhe bluante kafën në një mulli të veshur me dru. Ishte i dobët e i gjatë, me flokët si furçë, krejt të bardhë dhe mustaqet të varura në anë të gojës.

Plaku u ngrit dhe ndenji mënjane me gjunjët të thyer dhe kokën të përkulur përpara, sikur donte të na hapte vend.

— Ja, urdhëroni këtej e mirë se erdhët! Ulu-ni në dritë, që t'ju shoh mirë.

Na uli në minder në krrah të tij dhe u kthye të na shihte. Hanushja doli.

— Si ia shpie, xhaxha, mirë ke qenë? — e pyeti Bedoja.

— Mirë, ja më kanë vënë të bluaj kafënë.

Ai mbështeti dorën mbi gju dhe më pa ngultas. I kishte sytë krejt të bardhë, si t'i qenë thijnur bashkë me flokët, me bebëzat të zeza, të zvogëluara nga drita.

— Na e kemi këtë mikun?

— Andej nga anët tuaja jam, xhaxha, i biri i Shane Resultit!

— Jo, more! Ç'thua? — Plaku u ngrit e më dha dorën sërish.

— Si je, mor bir? Shania si është?

— Çka, s'ka qenë mirë. Vente për rosa në kënetë, rrinte me këmbët në ujë tërë ditën e tani s'lëviz dot, se e ka mbërthyer çapoku.

Plaku qeshi dhe tha:

— Shania ka dashur gjithnjë hem në ujë, hem në sterë. Thuaji të dalë në tokë se do ta pijë reumatizmi.

— Do t'i them. Zotrote mbahesh mirë.

— Mirë jam. Flokët i mbaj në kokë e dhëmbët në gojë. Kam ngrënë barishte tërë jetën unë, jam top.

Hyri Hanushja me një tabaka në dorë.

Plaku qeshi.

— E shihni këtë? I kaloi të pesëdhjetat, po s'do t'ia dijë. Është rritur vetë. Kur s'kishin të hakin, vente në pyll e mblidhte koçimare.

— I thashë këtij mikut qëparë, — tha Bedoja, — se do të shembet kjo shtëpi ndonjë ditë. Hanushja është e rëndë.

Hanushja qeshi.

— Pa pyete xhaxhanë si thotë.

— Hanushja tërheq litarët këtu, — tha pla-

ku. — Rëndon në themele dhe e mban shtëpinë fort.

— Do na e zërë plani shtëpinë, — tha Hanushja, — ndaj nxituam të bëjmë dasmën.

— Epo boll vajti, e bëri ç'kishte për të bërë. Dolëm në shtëpi të re. Do t'i them nipçes t'i kërroj një fotografi kësaj strehe të gatuar me halle. Plaku mbushi llullën.

Nga oborri e nga dhomat vinin zërat e grave e të djemve. Hanushja doli, seç u tha grave poshtë, hyri prapë me një kanistër në dorë dhe kaloi në dhomën tjetër. Kërciti dysHEMEJA dhe tringëllinë gotat mbi bufë. M'u duk se edhe ajri lëvizte lehtë.

Plaku na pa të dy dhe bëri me kokë nga dera.

— Nuk pranon të plaket javash Hanushja. Do mbahem e re, xhaxha, thotë, e ndonjë ditë do plakem njëherësh. Kur të mbaroj punë. Do ta mbaj mbi kurriz tërë pleqërinë, se këmbët i kam të forta. Djallo grua. — Ai u mendua. — Kush diti t'i vërrë sinorin ku mbaron rinia e fillon pleqëria? Një ditë të nxehtë behari merr frymë thellë e nuk ngopesh. Merr më shumë nga ç'jep. Ky është she një e parë e pleqërisë. — Plaku nxori tym nga hunda dhe shtoi: — E vranë...

— E vranë tim vëlla, babanë e Bedos e të Hanushës, pa dyqind vjet do kishte vajtur. Ishte i fortë si lis Harizi. Hanushja u bë keq, ndenji një muaj në qoshe, me syrin të mbërthyer në vater. I vajta t'i flitja, por ajo s'deshi të më shihte. Kur të gjesh kush më vrau babanë, tha, aherë do flasëm bashkë. Unë jam partizan, i thashë, s'na lë

Partia të vritemi me njëri-tjetrin. S'e besoj, më tha, Partia e di ç'është nderi. Ec e pyete dhe një herë. Do ta pyes, i thashë të të dalë merakut ty. Kur do më biesh haber, më tha. Për një javë.

Pas një jave u ktheva dhe e gjeta në këmbë te porta. Më nguli sytë dhe nuk lëvizi.

— Fola për atë punë që di ti. Nuk bën, thotë Partia, këto janë zakone që na përçajjnë. S'mund të vritemi me njëri-tjetrin.

Ajo u mendua, tundi kokën e u fut brenda. Pas dhjetë minutash u nis nga lumi. Unë e ndoqa fshehurazi se ia dija kokën. Që në vegjëli të klliste frikën me bëmat e saj. Ajo qëndroi mbi një gur, hoqi trikon dhe hyri në ujë gjer në mes. Aty filloi të qante me ligje, me zë të ulët, thërriste të atin. Pastaj hyri më thellë, gjer në grykë dhe futi edhe kokën. Pandeha se u mbyt dhe u lëshova në lumë, por ajo u ngrit më flokët mbi fytyrë dhe doli në breg ngadalë. E treta hidhërimin në ujë, tha, e lumi le ta shpjerë në det. Ja, nga këto punë bënte Hanushja...

Plaku heshti dhe fshiu sytë e bardhë. Nga dritarja hynte një dritë e dendur. Në dhomën tjetër dëgjohej Hanushja.

— Sonte do të rrih mik ndër ne, — tha plaku. — Ja tek është Bedua, të të thotë dhe ai, do dëgjosh këngën e Hanushes, që dredh gjethet në pemë e qelqet mbi sofër.

Plaku u ngrit dhe dëgjova t'i kërcitnin kyçet. Bedoja më rrinte karshi dhe pinte raki ngadalë. Në atë çast ngjante shumë me të motrën.

Rreth e qark sundonte hijá e Hanushés. Ndi-
eja se po më depërtonte brenda diçka e panjohur
dhe e fuqishme.

Bedoja buzëqeshi, ngriti gotën dhe tha:

— Gëzuar, evlat!

— Gëzuar, Bedo! Shëndeti i Hanushes!

Bedoja ndenji këmbëkryq. Syri i majtë edhe
këtij i shihte paksa shtrembër dhe unë u çudita që
nuk e kishá vënë re më parë këtë.

— Këtë djalë që marton, e ka rritur pas qej-
fit të saj Hanushja, — tha ai.

— Ka fëmijë të tjerë?

— Dy vajza. — Ai hodhi sytë tej dritares e
tha: — Kemi pasur një vëlla që vdiq i verbër.
Sot mbushen tridhjetë e shtatë vjet. Xhaxhai donte
ta shtynim dasmën, është keq thotë, po Hanushja
nuk do. E kështu. Vëllai ishte i vogël. Kaloi një
sëmundje dhe filloi t'i humbiste drita e syve nga-
dalë. I dhimbte koka dhe natën nuk flinte. Nëna i
ndërronte leckat me uthull dhe i këndonte me zë
të ulët. Djali qante. «Ma pritni kokën, moj nëno,
— thoshte, — ma pri kokën, moj të keqen.» I hu-
mbi drita fare. «Prapë natë është?» — pyeste
nënë. «Natë, shpirt, po fli.» Unë me Hanushen
rrinin në minderin tjetër. Kur përmendej nga
kllapia, vëllai i thoshte nënës ta zgjonte kur të di-
lte dielli.

Në fshatin Murriz qe një hoxhë që hiqej si
doktor i mësuar në Stamboll.

«Do të vete të hoxha», i tha nënoja Hanushes.
«Edhe Malo Sakatit do t'ia bëjë këmbët.»

Hanushja s'deshi, po nënoja bëri të sajën. Të
nesërmen u nisëm për te hoxha unë, nëna, vëllai.

Shtrengoja torbën ku kishim futur pulën. E kisha ushqyer vetë. Shtëpia e hoxhës ishte e vogël. Kur hymë, u tund zilja mbi derë. Ai nuk i ngriti sytë të na shihte.

— Ke ardhur për Veipin? — tha. Fliste sikur këndonte.

— Po, — tha nëna, — i dhemb koka e nuk sheh nga sytë. Bëmë derman, hoxhë efendi.

Hoxha nuk lëvizi. Çoi tespihet në dorën tjetër dhe ia nguli sytë nënës.

— Të kam rixha, hoxhë efendi, të puth këmbë e dorë, bëme derman.

Hoxha shkoi dorën mbi mjekrën e holluar nga të fërkuarit dhe tundi tespihet me forcë.

— S'ka derman!

— Aman, efendi, të kam rixha!

— S'ka derman, — tha prapë hoxha, — ti ke ardhur tek unë, po s'ke besim. Nuk e shëroj dot djalin.

— Kam, — tha nëna, — kam.

— E thua nga e keqja. Merr djalin dhe pulën ta biesh kur të kesh besim.

Që atë ditë nëna u bë keq. Natën nuk flinte. Ngrihej nga rrobat e dilte në oborr e thyer më dysh sikur mbante vesh. Kërkonte besimin. Hanushja e ruante.

— Do vete prapë te hoxha, — tha nëna.

— Rri, moj nëno.

Një mëngjes u ngrit pa u ndier, veshi vëllanë, e hipi mbi gomar dhe u nis. Hanushja e përcolli te gardhi, pastaj u kthye, ndezi zjarrin dhe shkundi shtëpinë.

Nëna u kthye në drekë, me shaminë e zezë shtrembër dhe syrin të shqyer. Djali qante mbi gomiar.

«Hë, nëno, ç'bërë?»

«Hiçgjë», tha ajo dhe vari duart, «s'ka derman më tha prapë.»

«S'di ç't'i bëjë djalit ai, ndaj të thotë ashtu.»

«Jo, ai di, ka bërë shkollë në Stamboll. Kërkon që fshati të ketë besim.»

Vëllai qante sa herë përmendej. Kërkonte t'i prisnin kokën. Hanushja e mori në duar, e puthi shumë dhe i tha: «Të shpie motra te doktori.»

«Do para», tha nëna.

«Pa para do ta shpie. Do ta shpie te doktor Simua, do t'i shqyey derën, do t'i shqep gurmazin...»

E tundte Veipin në krahe që ta vinte në gjumë, e puthte në faqe e në gushë, i lëpinte lotët. Të nesërmen vdiq.

Nëna zgjatej si njeriu që s'kupton. Pastaj li dhi duart mbi gjunjë dhe vërtiti kokën sikur do të këpuste qafën. Plasi kuja. Hanushja doli nga dalë, u foli komshinjve, mblodhi ca shilte dhe poqi kafen. Pastaj vajti në anën tjetër të fshatit, mori vajtoren, një plakë flokërenë dhe erdhi e vuri pranë oxhakut.

«Qaje djalin, teto Baro, siç di ti.» Plaka mblodhi buzët dhe tуди kokën.

Vaji filloi në mbrëmje, një vaj i zi, i shtruar. Të dukej sikur ishte në kënetë. Më kujtohet që isha futur në kotec dhe shtrëngoja fort pulën e kuqe. Ndieja në faqe puplat e ngrohta e të buta si

flokët e Veipit. Nuk më kishin lënë t'i afrohesha vëllait.

Në mëngjes i thashë Hanushes: «Të na bëjë nënoja një vëlla tjetër».

«Nënoja s'bën dot vëlla tjetër.»

«Pse?»

«Se na ka vdekur babai.»

«Po ti e bën dot?» — i thashë.

«Kur të më kërkojnë nuse.»

«Pastaj do të na bësh një djalë si Veipin?»

«Si Veipin.»

— Djali i saj i ka sytë të shkruar dhe lëkurën të bardhë si të Veipit, — tha Bedoja. — Kishite dhënë fjalën. E ka menduar shumë kur e mbante në bark.

Xhaxhai po ngjitej nëpër shkallë duke folur me vete.

— Mirë që proftasa, — tha kur hyri. — S'ka duk mishi po s'pati kripë.

— Hajde këtu, xhaxha, ktheje këtë gotë, — tha Bedoja. — Po i tregoja këtij mikut historinë e Veipit.

— Eh, — tha plaku, — i ziu djalë! S'pa gjë në këtë botë.

Hanushja solli djathë dhe mëlçi të skuqura.

*
* * *

— E gjora kunatë, — nisi fjalën plaku. — Nuk i shkulej hoxha nga mendja. E kam fajin vetë, thoshte, e vdiqa djalin, hoxha do ma shëronte, ka bërë shkollë në Stamboll. Ulej në avlli të gar-

dhi, me rrobat e djalit në duar dhe rrinte aty me sytë nga rruga. Lajthiti, e gjora kumatë. Hanushja e përgjoi dy ditë. Të nesërmen mori gomarin dhe u nis. Nuk thoshte kurrë ku shkonte. Pasdite u kthye me hoxhën hipur mbi gomar, me duart lidhur prapa. Hoxhës i tundej koka e i mbylleshin sytë. «I kam dhënë koçimare, — tha Hanushja, — ka pirë një gjysmë oke raki.»

U mblodh fshati të shihte hoxhën mbi gomar. Fëmijët qeshnin. Hanushja e zgjidhi. Ai s'kuptonte gjë, mundahej të mbahej nga mjekra, hapte sytë e vegjël e të skuqur. Gratë e fshatit ndukën leshrat dhe faqet. Hoxha fjeti deri në mbrëmje, pastaj u ngrit, u fal me kokë poshtë dhe ndenji këmbëkryq. Hanushja i zgjati tëspihet.

«Si fjete, hoxhë efendi?»

Ai qëroi gurmazin.

«Ku e ke nënën?»

«Këtu.»

«Thuaji të vijë!

«Jo, hoxhë efendi, do të vesh zotrote tek ajo.»

Ai u ngrit duke hungëritur. Nëna ishte ende pranë gardhit e mbledhur grusht.

«Ma pe gjë Veipin, hoxhë efendi?»

«Nuk ta shëroja dot djalin», i tha hoxha.

«E mora vesh, — tha nëna, — që kur të pashë mbi gomar që të vente e të vinte koka si kungull.»

Kunata hyri brenda. bëri bukë në magje dhe fshiu shtëpinë. Kishte shpëtuar.

Xhaxhai krehu flokët me gishtërinj.

— Pastaj Hanushja erdhi partizane. Të më marrësh, tha, se, ndryshe, do vras hoxhën.

E mora. U plagos rëndë, u bë nënkomandante kompanie.

Khaxhai drejtoi trupin.

— E kemi kryetare të këshillit të lagjes Hanushen.

*
* *

Khaxhai rrinte në krye të treyzës, me këmishën të bardhë, me jelek dhe xhaketën hedhur në një krah. Pinte duhan dhe mbyllte sytë. Hanushja i rrinte pranë, me fustan kafe me kopsa të verdha. Pastaj vinte nusja, e bardhë, e turpshme dhe dhëndri me kostum blu, me sy të shkruar dhe lëkurën të bardhë, si të Veipit.

U ngrit Laboja, kushëriri i parë i Bedos, futi duart në brez dhe shtriu këmishën mbi bark. Ishte i shkurtër sa, kur rrinte ulur, mjekra i takonte në tryezë.

— Shokë e miq e kushërinj, khaxhai dhe Hanushja na bënë nder, na caktuan dollibash. Do e mbajmë këtë detyrë të rëndë, me gjithë shtatin tonë të vogël.

Dasmorët që kishin pritur me fytyrë pezull, qeshën dhe tundën kokat.

— Hapet dasma, o shokë! Bjenani një shishe! — tha Laboja dhe përveshi mëngët.

I dhanë shishen. Ai e hapi ngadalë dhe mbushi gotën, e afroi në buzë, i mori erë.

— Raki e mirë, — tha. — Do ngremë dy dolli, shokë. Të parën për Enverin dhe Partinë, me

fund! Të dytën për të gjithë dasmorët, secili pas qejfit.

...Nata ishte e freskët e me hënë. Që sipër mureve llambat elektrike lëshonin dritë të fortë. Nën pemë ishte orkestra, tre djem dhe një plak me fisarmonikë.

Pas valles komike të «nuses» dhe «dhëndrit», që e kërcyen dy burra, njerëzit erdhën në qejf. Dolën në shesh valltarë të tjerë. Dasma kishte nisur vrapin. E megjithatë diku pengohëj. Njerëzit ngrinin kryet e mbanin vesh, me fytyrat të qeshura. Pritej kënga e Hanushes.

Ajo, ulur në karrige, me shtatin e lartë e të drejtë, u përgjigjej urimeve.

Xhaxhai pinte duhan me lullë dhe mbyllte sytë.

— U dogje nga brenda, xhaxha, — i foli Bedoja.

— Ja, po e shuaj, — tha ai dhe ktheu gotën.

Xhaxhai nxori tym nga hunda e nga goja.

Rreth Labos u mblodhën burra e gra. Laboja uli kokën mbi gjoks, u mbush me frymë dhe këndoi: «Doli bejka nga katundi, tre sahat valllen e tundi.»

Hanushja u zgjat të dëgjonte, me fytyrën të zbardhur. Bedoja më ra me bërryl:

— Ka marrë dritë nga brenda, — më tha.

Hanushja u soll ngadalë rreth tryezave me atë ecjen e valëzuar dhe i foli plakut të orkestrës. Plaku e dëgjoi, pohoi me kokë dhe mbylli fisarmonikën.

Ajo qëndroi në krye të oborrit me shaminë në

dorë, me vetullat e puqura, duke kafshuar buzën. Gratë i shkuan pranë dhe u lidhën me të.

Hanushja nguli thëmbren në shesh, mbërtheu dorën në brez dhe qëndroi pa lëvizur, me flokët e zinj nga pas dhe hënën mbi supe.

Burrat u mbështetën në karrige. Djemtë e shërbimit qëndruan në dyer me tabakatë në duar.

Hanushja fërgëllloi sikur kishte ftohtë, ngriti kokën dhe mbi sofrat e pemët u derdh kënga e ngrohtë valë-valë:

*Batalionet bëjnë fjalë,
lule, Zaho, lule, djalë,*

.

Hanushja uli kokën mbi gjoks dhe priti sa u shuan tingujt e fundit të këngës.

Dasmorët kishin mbajtur frymën. Një lutje e fshehtë endej mbi sofrat e në ajër. Hanushja hodhi sytë rrotull, pastaj pa xhaxhanë dhe i buzëqeshi, si t'i kërkonte leje. Plaku nënqeshi, fërkoi zverkun dhe ktheu kokën mënjanë.

Hanushja zbuloi dhëmbët e bardhë, tundi shaminë dhe këndoi:

Hyri prilli, shkriu bora majave...

Qëndroi një çast të merrte frymë. Gjithnjë kishte kënduar vetëm për trima, por atë mbrëmje do të këndonte edhe atë këngën e vajzërisë së lar-gët dhe ndenji e mbajti vesh tingujt e butë që i jehonin brenda qenies së saj. Nënqeshi dhe kën-

doi prapë me krahët në supet e shoqeve:

Maleve bie këmbora, maleve,

Gratë morën frymë njëherësh e i mbajtën iso me zë të dredhur. Ato nga pas e mbanin zërin brenda, të tjerat këndonin fort, me gjithë trupin. Hanushja qe përkulur përpara. Kënga bashkonte jehona të largëta me zërin e fortë të jetës.

*Zogjtë dy nga dy jetojnë në fole,
çajnë qiellin e shkojnë si rrufe.*

Hanushes i rrodhi loti në faqe. Hëna dridhej në supin e saj. Kënga kalonte në ajër e në tokë. Fëshfërinin gjethet e fustanet e grave.

— Dikur Hanushja këndonte vetëm një herë, — tha Bedoja. — S'i kisha parë lotët e saj. — Ai përtypi diçka që të fshihte turbullimin dhe u mbështet me bërryl mbi tryezë.

Hanushja mbaroi këngën dhe u ul pranë nuses. I ndritnin lotët, i vezullonin dhëmbët e bardhë. Ajo qeshte. Po martonte djalin.

PASQYRE E LËNËS

YLBERI	3
NXEHTËSI	13
DITA E OXHAKUT	23
FEVRIU	31
MOSHA E BRISKUT	41
NJËRIU	53
ARKITEKTI	60
E FSHEHTA E FOTOGRAFISË	66
GURI I RITËS	77
MOTRA	80
KULARI RRETH QAFËS	98
KENGA E HANUSHËS	107